

HILSCHER REZSŐ
ALAPÍTVÁNY

Vol. 35. (2024) No. 2.

DOI 10.48007/esely.2024.2

chance

Journal of
Social
Policy

C
J
S
P

esély

Társadalom- és
szociálpolitikai
folyóirat

e
s
é
ly

ISSN 0865-0810

TÁRSADALOM- ÉS SZOCIÁLPOLITIKAI FOLYÓIRAT

Kiadja a Hilscher Rezső Alapítvány

Szerkesztőségi cím:

✉ esely@esely.org

Főszerkesztő:

DR. CZIBERE IBOLYA

SZERKESZTŐSÉG:

Szerkesztők:

Dr. Czibere Ibolya
Dr. Farkas Zsombor
Dr. Juhász Gábor
Dr. Rácz Andrea

Szerkesztőségi titkár:

Dr. Molnár Éva

Tördelőszerkesztő:

Juhászné Marosi Edit

ISSN 0865–0810

www.esely.org

DOI 10.48007/esely.2024.2

Megjelenik évente négyszer.

Tartalom

TANULMÁNYOK

- 4** **MIKLÓDI-SIMON ZSÓFIA – KOVÁCS KLÁRA**
Az altruizmus és a stabilitás szerepe. *Pilot-kutatás a nevelőszülői motivációkról Magyarországon az Észak-Alföld régióban*
- 23** **SIGMOND TAMÁS**
A gyermeki jogok érvényesítésének akadályai a gyermekvédelmi szakellátásban – különös tekintettel a gyermekotthoni elhelyezésre
- 41** **ÖKRÖSI DÓRA**
Az életminőség fogalmának formálódása, illetve az életminőség változása a fogyatékos és pszichoszociális-fogyatékos személyek közösségi lakhatása témájában született vizsgálatok alapján

Contents

STUDIES

- 4** **ZSÓFIA MIKLÓDI-SIMON – KLÁRA KOVÁCS**
The Role of Altruism and Stability. *A Pilot Study on Foster Parenting Motivations in the Northern Great Plain region of Hungary*
- 23** **TAMÁS SIGMOND**
Challenges in the implementation of children's rights in child protection services with a special focus on residential care
- 41** **DÓRA ÖKRÖSI**
The formation of the concept of quality of life and the change in quality of life based on studies on community housing for disabled and psychosocially disabled persons

Az altruizmus és a stabilitás szerepe Pilot kutatás a nevelőszülői motivációkról Magyarországon az Észak-Alföld régióban

Miklódi-Simon Zsófia
Kovács Klára

MIKLÓDI-SIMON ZSÓFIA: PhD-hallgató, Debreceni Egyetem, Nevelés- és Művelődéstudományi Intézet;
miklodi.simon.zsofia@gmail.com

KOVÁCS KLÁRA: egyetemi docens, Debreceni Egyetem, Nevelés- és Művelődéstudományi Intézet;
kovacs.klara@arts.unideb.hu

ABSZTRAKT Magyarországon a nevelőszülők kulcsszerepet töltenek be a gyermekvédelmi rendszerben, amely a családi alapú gondozásra helyezi a hangsúlyt. Kutatásunk célja a nevelőszülői döntések mögött meghúzódó motivációk feltárása volt, különös tekintettel az altruizmus és a családi stabilitás jelentőségére. Pilot felmérésünk keretében 102 nevelőszülőt kérdeztünk meg kvantitatív kérdőíves módszerrel. Elemzéseink rámutattak, hogy a belső motivációk, mint az altruizmus és az empátia, meghatározóbbak, mint a külső tényezők, például az anyagi ösztönzők. A nevelőszülők motivációit számos szociális és demográfiai tényező befolyásolja, így a családi állapot, iskolai végzettség és anyagi helyzet egyaránt szerepet játszik döntéseikben. Az eredmények rávilágítanak a célzott támogatási programok szükségességére, amelyek elősegíthetik a nevelőszülői feladatok hatékonyabb teljesítését és a gyermekvédelmi ellátás minőségének javítását. A tanulmány megállapításai hozzájárulhatnak a nevelőszülőség társadalmi megítélésének erősítéséhez, valamint a gyermekvédelmi politika fejlesztéséhez.

Kulcsszavak: nevelőszülő, motiváció, gyermekvédelem

The Role of Altruism and Stability. A Pilot Study on Foster Parenting Motivations in the Northern Great Plain Region of Hungary

ABSTRACT In Hungary, foster parents play a key role in the child protection system, which emphasizes family-based care. The aim of our research was to explore the motivations behind foster parenting decisions, with a particular focus on the significance of altruism and family stability. In a pilot survey, we collected data from 102 foster parents using quantitative questionnaires. Our analysis highlighted that intrinsic motivations, such as altruism and empathy, outweigh external factors like financial incentives. Foster parenting motivations are influenced by various social and demographic factors, including marital status, educational attainment, and financial circumstances. The findings underline the need for targeted support programs that can enhance the effectiveness of foster parenting and improve the quality of child protection services. The study's conclusions contribute to strengthening the societal perception of foster parenting and informing the development of child protection policies.

Keywords: foster parent, motivation, child protection

BEVEZETŐ

Napjainkban a nevelőszülőkre egyre nagyobb figyelem irányul a gyermekvédelmi rendszerben, hiszen szerepük kulcsfontosságú. Az 1997. évi XXXI. törvény (későbbiekben: Gyvt.), amely a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról rendelkezik, kiemelt céljának tekinti a családban nevelést, legyen szó a gyermek primer családjában vagy egy nevelőcsaládban történő elhelyezéséről. Azokban az esetekben, amikor a szülők átmenetileg vagy véglegesen képtelenek gyermekük gondozására, a gyermek a törvény alapján nevelőszülőknél vagy lakásotthonban kerül elhelyezésre (1997. évi XXXI. Gyvt.).

A nevelőszülők motivációinak feltárása alapvető fontosságú ahhoz, hogy megértsük, miért vállallják ezt a kihívásokkal teli feladatot, és hogyan tartható fenn a nevelőszülői gondoskodás minősége hosszú távon. A motivációs tényezők között megtalálhatók az intrinzik motivációk, amelyek az érzelmi kielégüléshez, az altruizmushoz és a személyes növekedés iránti igényhez kapcsolódnak (Piel et al. 2021, Schofield et al. 2006). Ezen túlmenően, a nevelőszülők gyakran proszociális célokat is követnek, melyek arra irányulnak, hogy hozzájáruljanak a társadalom jóllétéhez, és támogassák a hátrányos helyzetű gyermekek felzárkóztatását (Lawler et al. 2013, Rodger et al. 1996). Végül, de nem utolsósorban, az extrinzik motivációk is kiemelendő szerepet játszanak, beleértve a társadalmi normákhoz való alkalmazkodást, a pénzügyi ösztönzőket, valamint a társadalmi státusz megőrzésének igényét (Coakley et al. 2013, Dixon et al. 2021).

Az elmúlt évtizedekben számos kutatás készült a nevelőszülők motivációjáról, különösen a fejlett országokban, ahol a gyermekvédelmi rendszerek fejlettebbek és a nevelőszülők támogatása szélesebb körű (Rhodes et al. 2001, Samuels et al. 2021). Ezek a tanulmányok jelentős különbségeket tártak fel a nevelőszülői motivációk között, attól függően, hogy milyen a nevelőszülők szociokulturális háttere. Például az Egyesült Államokban és az Egyesült Királyságban végzett kutatások szerint a nevelőszülők motivációit gyakran befolyásolják a vallási meggyőződések és a közösségi elvárások (Rodger et al. 1996, Schofield et al. 2006). Ezzel szemben más országokban, különösen, ahol a nevelőszülői foglalkoztatási forma a társadalom által kevésbé támogatott, a pénzügyi ösztönzők jelentősebb szerepet játszhatnak (Dixon et al. 2021).

Magyarországon a nevelőszülői rendszer az elmúlt években átalakuláson ment keresztül, amelyet a gyermekvédelmi törvény és politikák változásai is kísértek. A nevelőszülők és így a nevelőszülő családok száma csökken, melyet a pedagógusok is érzékelnek (Csók et al. 2022). Ennek következtében a nevelőszülők motivációinak vizsgálata különösen aktuális, hiszen a rendszer hatékonysága nagymértékben függ attól, hogy milyen ösztönző tényezők hajtják a nevelőszülőket. Ezen pilot kutatás célja, hogy összehasonlítsa a magyarországi és a nemzetközi nevelőszülők motivációit, különös tekintettel a belső és külső motivációkra, valamint a proszociális célokra. Az elemzés révén betekintést nyerhetünk abba, hogy milyen tényezők befolyásolják a nevelőszülők döntéseit különböző szociokulturális kontextusokban, és milyen hatással vannak ezek a tényezők a nevelőszülői gondozás minőségére. Az elemzés során külön figyelmet fordítunk arra, hogy túllépjünk a hagyományos sztereotípiákon, amelyek szerint a nevelőszülők csak pénzügyi haszon reményében vagy kizárólag belső motivációból vállallják ezt a feladatot. Tanulmányunkban arra törekedtünk, hogy átfogó képet nyújtsunk a nevelőszülők motivációinak komplexitásáról, és bemutassuk, hogyan fonódnak össze ezek a különböző tényezők a gyakorlatban.

A NEVELŐSZÜLŐVÉ VÁLÁS MOTIVÁCIÓI NEMZETKÖZI ÉS HAZAI KONTEXTUSBAN

Az intrinzik motiváció magában foglalja azokat a személyes és érzelmi késztetéseket, amelyek mélyen gyökereznek a nevelőszülők lelkében. Számos tanulmány hangsúlyozza, hogy a nevelőszülők számára a gyermekekkel való szoros kapcsolatok ápolása, a gondoskodásból származó érzelmi kielégülés és az önkéntes segítségnyújtás iránti vágy a legfontosabb hajtóerők (Piel et al. 2021, Rhodes et al. 2001). Ezek az érzelmi ösztönző erők kulcsfontosságúak abban, hogy a nevelőszülők hosszú távon is elköteleződjenek a gyermekek iránt, még akkor is, ha ez a feladat kihívásokkal teli. A belső motiváció erős érzelmi kielégülést nyújt a nevelőszülők számára, amely a gyermekek fejlődésének és jóllétének elősegítéséből fakad (Schofield et al. 2006). A nevelőszülők gyakran úgy érzik, hogy jelentős hatással vannak a gyermekek életére, és számukra ez a tudat komoly belső elégedettséget eredményez. Emellett a gyermekekkel kialakított szoros érzelmi kötelékek, amelyek a gondozás folyamán alakulnak ki, szintén fontos motivációs tényezőként jelennek meg nemzetközi kutatásokban (Rodger et al. 1996).

A belső motiváció különböző formái közé tartozik az altruizmus, amely gyakran a nevelőszülők személyes értékrendjéből fakad. Az altruista nevelőszülők úgy érzik, hogy kötelességük segíteni a rászoruló gyermekeken, és ezen motivációjuk általában erősebb, mint a külső elvárásoknak való megfelelés (Lawler et al. 2013). Az intrinzik motivációk általában hosszú távú elköteleződést eredményeznek, mivel ezek a motivációk mélyen beágyazódnak a nevelőszülők személyes identitásába és értékrendjébe.

Lawler (2013) korábban említett kutatása alapján a nevelőszülők másik fontos motivációs forrása a proszociális vagy nemesebb célok vezérelte motiváció. Ezek a motivációk arra irányulnak, hogy a nevelőszülők társadalmi szerepet töltsenek be, és hozzájáruljanak a közösségük és a társadalom jóllétéhez. Számos kutatás rámutat, hogy a nevelőszülők gyakran a társadalmi felelősségvállalás érzéséből fakadóan vállalják ezt a szerepet, és úgy érzik, hogy ezzel pozitív változást hozhatnak a gyermekek életében (Lawler et al. 2013, Rhodes et al. 2001). A nemesebb célokért végzett motiváció különösen erős azokban az esetekben, amikor a nevelőszülők egyéni értékrendjük és meggyőződésük alapján vállalják ezt a gondozási formát. Emellett egyes nevelőszülők a társadalmi igazságosság előmozdítását tekintik elsődleges céljuknak, míg mások a hátrányos helyzetű gyermekek támogatását tartják legfontosabbnak (Samuels et al. 2021). A proszociális motivációk gyakran egybeesnek a nevelőszülők vallási vagy morális meggyőződéseivel, amelyek további erőt adnak a kitartáshoz és az elköteleződéshez. A nemesebb célokért végzett motivációk gyakran olyan közösségi támogatásban is megnyilvánulnak, amely erősíti a nevelőszülők elköteleződését. Egyes kutatások kimutatták, hogy a nevelőszülők szívesen vesznek részt közösségi eseményeken, ahol más nevelőszülőkkel találkozhatnak, és megoszthatják tapasztalataikat, ami tovább erősíti a proszociális ösztönző tényezőket (Rodger et al. 1996).

Az extrinzik motivációs tényezők, bár általában kevésbé dominánsak, szintén fontos szerepet játszanak a nevelőszülők döntéseiben és kitartásában. A külső motivációk közé tartoznak azok a társadalmi normák és elvárások, amelyek a nevelőszülőket és döntéseiket befolyásolják. Ide sorolható a közösségi nyomás, a család vagy barátok elvárásai, illetve a társadalmi státusz megőrzése iránti igény mind olyan külső tényezők, amelyek hatással lehetnek a nevelőszülökre (Coakley et al. 2013). Döntéseiket befolyásolhatják a pénzügyi ösztönzők is, mint

például az állami támogatások és juttatások, amelyek szintén külső motivációként funkcionálnak (Rhodes et al. 2001). Bár ezek a tényezők nemzetközi kutatásokban kevésbé dominánsak a belső motivációkhoz képest, mégis fontos szerepet játszhatnak abban, hogy a nevelőszülők vállalják ezt a felelősségteljes feladatot. Mindemellett a nevelőszülők gyakran érzik, hogy a társadalom elvárja tőlük, hogy aktív szerepet vállaljanak a gyermekvédelemben, különösen akkor, ha a közösségükben nagy az igény a nevelőszülőkre. Ez a társadalmi megfelelés iránti vágy szintén fontos ösztönző tényező lehet, különösen azokban a közösségekben, ahol a gyermekgondozás társadalmilag elismert és támogatott tevékenység (Dixon et al. 2021).

Pilot eredményeink értelmezéséhez a nemzetközi kutatások mellett a magyar nevelőszülői rendszer helyzetének rövid áttekintése is kiemelten fontos, különös tekintettel a legfrissebb kutatásokra. Magyarországon a nevelőszülőség jelentős szerepet tölt be a gyermekvédelemben. Ezt az 1997. évi XXXI. törvény is megerősíti, amely a gyermekek védelmét és a családi alapú gondozást helyezi előtérbe.

Az ÁGOTA Alapítvány 2023-ban végzett országos kutatása átfogó képet adott a nevelőszülői rendszer jelenlegi állapotáról. A vizsgálat eredményei szerint a nevelőszülők döntéseit elsősorban az altruista motivációk, a gyermekek iránti elköteleződés és a társadalmi felelősségérzet határozzák meg. Ugyanakkor jelentős szerepe van az anyagi ösztönzőknek is, különösen a kisebb településeken élő nevelőszülők esetében. A kutatás kiemelte, hogy a nevelőszülők gyakran szembesülnek anyagi és szociális kihívásokkal, amelyek befolyásolják mindennapi életüket és nevelési gyakorlatukat. Az ÁGOTA Alapítvány kutatásának további fontos megállapítása, hogy a nevelőszülők körében nagy az igény a képzésekre és a szociális támogatásra. Az eredmények szerint a nevelőszülők 64%-a jelezte, hogy szívesen venne részt olyan továbbképzéseken, amelyek segítik őket a gyermekek speciális szükségleteinek felismerésében és kezelésében. Emellett a nevelőszülők közösségi támogatása és az egymás közötti tapasztalatmegosztás is fontos tényezőként merült fel, ami erősítheti a rendszer hatékonyságát és stabilitását (ÁGOTA Alapítvány 2023).

Egy másik, Pusztai és munkatársai (2023) által végzett kutatás az iskolai szakemberek perspektívájából vizsgálta a nevelőszülőséget, különös tekintettel a családi miliő és a gyermekek iskolai teljesítménye közötti kapcsolatra. Ezek az elemzések alátámasztják, hogy a családi háttér és a szülői elkötelezettség kulcsfontosságú a gyermekek eredményességének szempontjából. Az utóbbi években végzett hazai pilot kutatások, mint például a saját vizsgálatunk, további betekintést nyújtanak a nevelőszülők belső és külső motivációinak komplexitásába.

A KUTATÁS MÓDSZERTANI HÁTTERE

Adatok és változók

A kutatás célja az volt, hogy átfogó képet nyújtson a nevelőszülők motivációiról és a nevelőszülőséget meghatározó tényezőkről az Észak-Alföld régióban, emellett feltárja a nevelőszülői motivációk típusait és azokat a szociokulturális tényezőket, amelyek befolyásolják a döntéseiket. Különös figyelmet fordítottunk a belső (intrinzik) motivációkra, mint az altruizmus, az érzelmi kielégülés és a gyermekek iránti elköteleződés, valamint a külső (extrinzik) tényezőkre, például az anyagi ösztönzőkre és a társadalmi normákra.

Kutatási kérdéseink:

- K1: Mi motiválja a nevelőszülőket, hogy vállalják és hosszú távon végezzék ezt a feladatot?
- K2: Milyen szociális és demográfiai tényezők befolyásolják a nevelőszülők döntéseit?
- K3: Hogyan hat a nevelőszülők anyagi helyzete és társadalmi státusza a motivációikra?
- K4: Milyen szerepet játszanak a korábbi tapasztalatok és a személyes háttér a nevelőszülői motiváció kialakulásában?

A mintavételhez választott régió kiemelt figyelmet érdemel, mivel Magyarország egyik legnagyobb területű és legsűrűbben lakott térsége, ahol a gyermekvédelem különösen fontos szerepet játszik a szociális ellátórendszerben. Az Észak-Alföldön működő gyermekvédelmi rendszer három megyét foglal magában: Hajdú-Bihar, Szabolcs-Szatmár-Bereg és Jász-Nagykun-Szolnok. Az itt található nevelőszülői hálózatok a régió gyermekvédelmi intézményrendszerének szerves részét képezik, és kiemelt szerepet játszanak a hátrányos helyzetű gyermekek gondozásában. Ez jól megfigyelhető a régió statisztikai adatai alapján, melyből látható, hogy az Észak-Alföld régióban van a legtöbb nevelésbe vett gyermek Magyarországon (KSH 2023, Miklódi-Simon et al. 2024).

A magyar nevelőszülők motivációit több tényező is befolyásolja, mint például a családi állapot, a szülőtárs iskolai végzettsége, a nemzetiség, az anyagi helyzet és a vallásosság (Herczog 1995). A részletes elemzés során nemcsak a szignifikáns kapcsolatokra, hanem az ezek mögött álló lehetséges pszichológiai és társadalmi tényezőkre is érdemes figyelmet fordítani. Céljaink között szerepelt, hogy feltárjuk, mi ösztönzi az embereket nevelőszülői szerepkör vállalására, és ezt hogyan befolyásolják a belső, külső és szociokulturális tényezők. Emellett a kutatásunk főbb dimenziói magukba foglalják azokat a tényezőket, amelyek a gyermekek iránti elköteleződésből és segítő szándékból fakadnak, emellett pénzügyi motivációkat és a gyermekvédelmi rendszer által biztosított juttatások szerepét. Továbbá a múltbeli élményeket, amelyek a nevelőszülőket erre a pályára terelték, a közösségi támogatások és a vallási meggyőződések hatását is górcső alá vettük.

Kutatásunkat kvantitatív kérdőíves formában végeztük el, melyben véletlenszerű kiválasztással összesen 102, a régióban élő nevelőszülőt kérdeztünk meg. Így mintánk nem reprezentatív, az eredmények csak a megkérdezettekre vonatkoztathatóak. A lekérdezés online kérdőíves formában zajlott a közösségi médiában megtalálható nevelőszülői csoportok segítségével, négy hónapon keresztül. A kérdőívünk részét képezte a nevelőszülővé válás motívumainak, a kapott juttatás felhasználásának és egyéb demográfiai, háttérváltozókat megmutató adatoknak a feltérképezése.

A motivációkat 21 itemes skálával mértük fel, ami megbízhatónak bizonyult (Chronbach $\alpha=0,70$). A motiváció mintázatát faktorelemzéssel vizsgáltuk meg, melyben az azonosítást maximum likelihood módszerrel és varimax rotációval végeztük, ahol a teljes variancia magyarázata 64,96%, a magyarázott variancia pedig $p < 0,01$. Faktorelemzéssel hét faktor sikerült elkülöníteni KMO = 0,527, $p < 0,01$, Magyarázott variancia: 64,96%). A keletkezett faktorokat a következőképpen neveztük el: 1. családcentrικusság, 2. gyermekcentrικusság, 3. gyermek iránti vágy, 4. korábbi tapasztalat nevelőszölűséggel, 5. korábbi kiszolgáltatott helyzet, 6. lelki tényezők, 7. altruizmus. A faktorsúlyokat 0-tól 100-ig terjedő skálává alakítottuk át, majd a faktorokat összevetettük a legfontosabb szociokulturális és demográfiai változókkal, mint a családi

állapot, a munkaerőpiaci helyzet, az anyagi helyzet, a vallásosság mértéke, a nemzetiségi hovatartozás és a legmagasabb iskolai végzettség.

Elemzéseinkhez az IBM SPSS 29 programot használtuk fel, faktorelemzést és a faktorok nem normális eloszlása miatt Kruskal–Wallis-tesztet alkalmaztunk, a normalitást Kolgomorov–Smirnov-tesztel ellenőriztük.

A MINTA JELLEMZŐI

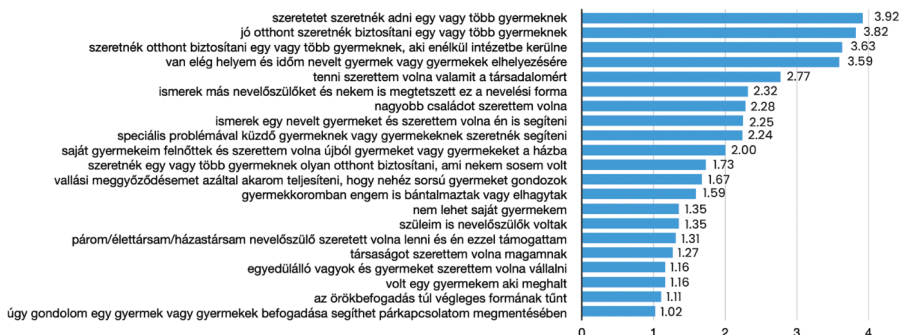
Az adatokat elemezve kijelenthetjük, hogy a megkérdezettek 84,5%-a nevelőanya, 15,5%-a nevelőapa volt. A kutatási kérdések kitértek a megkérdezettek és nevelőszülőitársuk családi állapotára, foglalkoztatási jogviszonyaikra és iskolai végzettségükre. Ezen demográfiai kérdésekből kiderült, hogy válaszadók 66%-a házas, 61,2%-uk pedig faluban, községben vagy tanyán él. A megkérdezett nevelőszülők legmagasabb iskolai végzettsége nagy szórást mutat, melynek eloszlását az 1. ábra mutatja. Az eloszlást megvizsgálva kijelenthetjük, hogy a megkérdezett nevelőszülők többsége alacsony vagy középfokú végzettséggel rendelkezik, 19% csupán az, aki túllépve az érettségin, főiskolai vagy egyetemi diplomát szerzett. Nevelőszülő és nevelőszülő között jogviszonyuk alapján is érdemes különbséget tenni, a megkérdezettek 41,7%-a ugyanis speciális vagy különleges nevelőszülő¹. A megkérdezettek 61,2%-a érezte úgy, hogy a családnak mindene megvan és nagyobb kiadásra is telik, míg 31,1%-uk már nagyobb kiadásokat nem engedhet meg magának, 7,8%-kal pedig előfordul, hogy nem tudja fedezni a család napi kiadásait a hónap végén. Tehát a megkérdezett nevelőszülők több mint a fele anyagi helyzetét stabilnak érzi, mégis vannak olyanok, akik számára a havi kiadások a hónap végére nehézséget okoznak.

A KUTATÁS EREDMÉNYEI

A motivációs kérdésekre adott válaszokat vizsgálva a négyfokú skálán a leginkább azzal értettek egyet (3,92), hogy elegendő hely és idő állt rendelkezésre nevelt gyermek vagy gyermekek elhelyezésére. Emellett kimagasló (3,82) értékkel jelent meg az, ha valaki jó otthont szeretett volna biztosítani egy vagy több gyermeknek, illetve (3,63) amikor a nevelőcsaládban történő elhelyezés nélkül a gyermek vagy gyermekek intézetbe kerülnének (1. ábra).

¹ Speciális nevelőszülő, akinek nevelt gyermeke speciális szükségletű. Olyan gyermekek, akiknél komoly magatartási problémák figyelhetők meg, például a droghasználat, vagy azok, akik korábban bármilyen bűncselekményben vettek részt.

Különleges nevelőszülők azok, akik 0–3 éves korú gyermeket vesznek gondozásukba, illetve azok, akik valamilyen fogyatékossággal élnek (513/2013. [XII. 29.] Korm. rendelet a nevelőszülői foglalkoztatási jogviszony és a helyettes szülői jogviszony egyes kérdéseiről).

1. ábra A nevelőszülővé válás motívumainak átlagértékei négyfokú skálán

Forrás: Saját szerkesztés

Ezek alapján kiemelendő, hogy a nevelőszülővé válás legfőbb indikátoraiként a gyermekek érdekeinek a szem előtt tartása és a segíteni akarás jelenik meg. A motivációs kérdésekre adott válaszok alapján a négyfokú skálán a leginkább azzal értettek egyet (3,92), hogy szeretnénk szeretnének adni egy vagy több gyermeknek. Ez azt mutatja, hogy a nevelőszülők elsősorban a gyermekek érzelmi és pszichológiai szükségleteinek kielégítésére koncentrálnak. Szorosan ehhez kapcsolódik az a motiváció, hogy jó otthont biztosítsanak nekik (3,82), amely a gyermekek fizikai és biztonsági szükségleteinek kielégítésére utal. Ezek a tényezők egyértelműen azt mutatják, hogy a nevelőszülők döntésének középpontjában a gyermekek jóléte áll. Harmadik helyen az a motivációs indok szerepelt (3,63), hogy a nevelőcsaládban történő elhelyezés nélkül a gyermek vagy gyermekek intézetbe kerültek volna. Ez a tényező szintén a gyermekek érdekeit hangsúlyozza, de arra is rávilágít, hogy a nevelőszülők tudatosan törekednek a családi környezet fontosságának megőrzésére.

Emellett a skálán alacsonyabb értéket értek el azok a motivációs tényezők, amelyek a nevelőszülők személyes tapasztalatain alapultak. Ugyanakkor érdemes kiemelni azt is, amely szerint a nevelőszülőket saját gyermekkorukban megélt nehéz helyzetek inspirálták. Ezekben az esetekben a nevelőcsalád felnőtt tagjai biztosítani szeretnék a nehéz helyzetben lévő gyermek vagy gyermekek számára azt az otthont, ami nekik sosem lehetett. Ez a motiváció kevésbé domináns, de jelentőséggel bír, mivel az érintettek saját tapasztalataikból fakadó empátiájukat és segítő szándékukat vetítik a nehéz helyzetben lévő gyermekekre. Bár kevésbé domináns a többi tényezőhöz képest, fontos emberi aspektust tár fel, amely a nevelőszülők belső értékrendjének részét képezi. Az elemzés alapján ezek a főbb motivációs tényezők összetett képet nyújtanak a nevelőszülők döntéseiről, rávilágítva arra, hogy a gyermekek érdekének szem előtt tartása, a segítő szándék, valamint a személyes tapasztalatok egyaránt meghatározóak.

A családi állapot és a motivációk összefüggései

A kapott faktorok magyarázó változókkal való összevetése során számos szignifikáns kapcsolatot rajzolódott ki. Elemzéseinkben szignifikáns különbséget találtunk a családi állapot értékei mentén a korábbi nevelőszülőséggel szerzett tapasztalat faktorában. Ez a házások ($M = 57,61$) számára bír a legfontosabb motivációs erővel ($p < 0,001$). Emellett kirajzolódott, hogy a korábbi tapasztalatok legkevésbé az özvegyek számára fontosak ($M = 10,35$). A házasság és a stabil családi struktúra szoros összefüggésben áll a nevelőszülői tevékenységre való hajlandósággal, mivel a házasság érzelmi és gyakran anyagi biztonságot is nyújt, amely fontos tényező lehet a nevelőszülőséghez szükséges döntéshozatal során. A szoros szociális háló, amely a házasságban élő egyénekre jellemző, fontos forrása lehet az érzelmi támogatásnak és az erőforrások biztosításának (Duncan et al. 2011).

A faktorokkal futtatott elemzésekből továbbá az is kirajzolódott, hogy szignifikáns különbség van a családi állapot értékei között és az altruista motivációkban ($p = 0,046$). A nem házas nevelőszülők ($M = 59,25$) esetében az altruista motivációk jelentősége különösen azért emelkedik ki, mert hiányoznak azok a hagyományos családi struktúrák, amelyek a házas nevelőszülőknél ($M = 51,23$) jelen vannak. A házasság intézménye gyakran magában hordozza a társadalmi elvárásokat a gyermekneveléssel kapcsolatban, például a család bővítését és a hagyományos családi értékek fenntartását (Hegar et al. 1999). Ezzel szemben a nem házas nevelőszülők kevésbé vannak kitéve ezen elvárásoknak, ami lehetőséget ad arra, hogy inkább belső indíttatásból, empátiából és segíteni akarásból vállalják a nevelőszülői szerepet. Több tanulmány is rámutatott arra, hogy a nem házas nevelőszülők között nagyobb arányban találhatók olyanok, akik inkább a gyermekek szükségleteinek kielégítésére, mintsem saját életük vagy családjuk kiegészítésére koncentrálnak. Ezek a nevelőszülők gyakran úgy tekintenek a gyermekekre, mint akiknek támogatásra és stabilitásra van szükségük, és kevésbé a saját életük strukturálására használják a nevelőszülőséget (Wilkinson 2006). Mindezek miatt az altruizmus, mint fő motiváció, kiemelt szerepet kap a döntéshozatal során.

Iskolai végzettség és nevelőszülői motivációk

A kutatás eredményeiből továbbá kiemelendő, hogy szignifikáns különbséget találtunk az iskolai végzettség mentén a családcentrikus faktorban, ami az alacsony iskolai végzettségűek ($M = 29,99$) számára bír a legfontosabb motivációs erővel ($p = 0,024$). Ezen szülők, mivel alacsonyabb szintű oktatással rendelkeznek, gyakran úgy érzik, hogy a család az egyetlen stabilitási pont az életükben, és ez a nézőpont motiválja őket a gyermeknevelés terén (Cicchetti et al. 1995). Az alacsony iskolai végzettséggel rendelkező szülők nemcsak a családot, hanem a közvetlen közösségüket is a stabilitás forrásaként érzékelik, hiszen a saját tapasztalataik alapján gyakran részesei társadalmi kirekesztésnek. A szülők kiszolgáltatott helyzetének okai közé tartozik a munkaerőpiaci alacsony státuszuk, mely állapot a jövedelmük és a családi körülményeik romlásához vezet (Bourdieu 1986). Emellett az aluliskolázott szülők gyakran nem tudnak megfelelő támogatást nyújtani a gyermekeiknek az oktatás és a szociális fejlődés terén, ami tovább súlyosbítja a család helyzetét.

Továbbá pilot kutatásunk során szignifikáns különbséget találtunk az iskolai végzettség mentén a nevelőszülők korábbi kiszolgáltatott helyzete faktorban, mely motiváció a 8 vagy

annál kevesebb osztályt végzettek ($M = 2,58$) számára bír a legfontosabb ösztönző erővel ($p < 0,001$). Emellett kiemelendő, hogy legkevésbé a főiskolát vagy egyetemet végzettek ($M = 0,56$) számára jelent motivációt. Ezen kapcsolat hátterében az állhat, hogy a szülők iskolai végzettsége gyakran korrelál a gazdasági helyzetükkel. Az alacsony iskolai végzettségű szülőknek jellemzően kevesebb lehetőségük van arra, hogy szociális tőkét gyűjtsenek, ami hozzájárul a társadalmi mobilitásuk hiányához. A kutatás során megállapított szignifikáns kapcsolat azt jelzi, hogy a szülők oktatási háttere és a gyermekeik fejlődése közötti összefüggések komoly figyelmet igényelnek a gyermekvédelmi és oktatáspolitikai szakemberek részéről (Bourdieu 1986, Cicchetti et al. 1995).

Szülőtárs iskolai végzettsége és nevelőszülői motivációk

Szignifikáns különbséget találtunk a szülőtársak iskolai végzettsége mentén is a gyermekcentrikus faktorban. Ez a 8 vagy annál kevesebb osztályt végzettek ($M = 90,80$) számára bír a legfontosabb motivációs erővel ($p < 0,001$), legkevésbé pedig a gimnáziumot végzettek számára ($M = 63,64$). Az alacsony iskolai végzettségű nevelőszülők gyakran kevesebb anyagi és kulturális erőforrással rendelkeznek, ezért a gyermeknevelési stratégiáikban gyakran hangsúlyosabb az alapvető érzelmi és szociális szükségletek kielégítése (Wilkinson 2006). Mivel ezek a szülők kevésbé férnek hozzá azokhoz a formális nevelési eszközökhöz, amelyeket a magasabb végzettségű szülők esetleg használnak, gyakran közvetlenebb és érzelmileg elkötelezettebb nevelési formákat alkalmaznak. A gyermekcentrikus szemléletmód, amely a gyermek egyéni szükségleteire és boldogulására összpontosít, ebben a kontextusban hatékonyabb és érzelmileg kielégítőbb lehet. Emellett egyes kutatások szerint az alacsony iskolai végzettségű nevelőszülők kevésbé hajlamosak arra, hogy a saját személyes ambícióikat vagy karrierjüket a gyermeknevelés elé helyezzék. Ennek következtében inkább gyermekükre összpontosítanak, és jobban azonosulnak a gyermekek igényeivel és vágyaival, ami gyermekcentrikusabb nevelést eredményezhet (McGlone 2002). A szülők, akik kevésbé hangsúlyozzák saját szakmai vagy társadalmi előrehaladásukat, gyakran nagyobb figyelmet fordítanak a gyermek érzelmi szükségleteire. Számos empirikus tanulmány is alátámasztja, hogy az alacsonyabb iskolai végzettségű nevelőszülők szignifikánsan inkább gyermekcentrikusak. Dozier (2005) vizsgálatában az találta, hogy a gyermekek iránti empátia és gondoskodás mértéke magasabb volt azoknál a nevelőszülőknél, akik alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkeztek (Dozier 2005). Ezek a szülők jobban ráhangolódtak a gyermekek érzelmi és pszichológiai szükségleteire, mint a formális oktatási vagy kognitív készségek fejlesztésére.

Ezen túlmenően, szignifikáns különbséget találtunk a szülőtársak iskolai végzettsége mentén az altruizmus faktorban, amely esetében az érettségi nélküli szakképzésben végzettek ($M = 59,39$) számára bír a legfontosabb motivációs erővel ($p = 0,024$), legkevésbé pedig a főiskolát vagy egyetemet ($M = 40,69$) végzettek számára. Az alacsony iskolai végzettségű nevelőszülők gyakran olyan közösségekből származnak, ahol az összetartás és a kölcsönös segítségnyújtás alapvető értékek. Ezekben a közösségekben az altruizmus erős szociális norma, amely alapján a gyermekek nevelését nem csupán egyéni felelősségként, hanem közösségi feladatként is értelmezik. A nevelőszülői tevékenység itt szorosan kapcsolódik a közösségi szerepvállaláshoz, és az altruista szemléletmód gyakran kulturális gyökerekből is fakad (Hegar et al. 1999).

Nemzetiségi hovatartozás összefüggései a motivációkkal

Elemzéseinkből továbbá kiderül, hogy szignifikáns különbség mutatható ki a nemzetiségi hovatartozás mentén a korábbi kiszolgáltatott helyzet faktorban, mely a romák ($M = 2,38$) számára bír a legfontosabb ösztönző erővel ($p = 0,013$) legkevésbé pedig a magyar nemzetiségű nevelőszülőkre hat ($M = 1,04$). A roma családok gyakran szembesülnek társadalmi-gazdasági hátrányokkal, amelyek erősítik a kiszolgáltatottság érzését a roma nevelőszülők körében. A roma identitás megélése sok esetben összefonódik a társadalmi kirekesztéssel, amely nemcsak a szülők, hanem a gyermekek fejlődésére is komoly hatással van (Surdu, 2011). A kutatás során megfigyeltük, hogy a roma családok esetében a nevelőszülői szerepvállalás gyakran erősíti a közösségi kötelekeket, de a korábbi tapasztalatok is jelentős szerepet játszanak a motivációjuk erősödésében. A roma közösségekben élők gyakran tapasztalnak kirekesztést, ami megerősíti a családi kötelek iránti elköteleződést, miközben a gyermeknevelés során is különböző kihívásokkal néznek szembe. A roma identitás megélése és a nevelőszülői tapasztalatok közötti kapcsolat komplex, és gyakran a családi értékek és a közösségi normák közötti feszültségekben nyilvánul meg (Kertesi et al. 2011). A roma kultúra és elemeinek továbbadása a saját és nevelt gyermekek számára kulcsfontosságú ebben a társadalmi csoportban. A nemzetiségi hovatartozás tehát nemcsak a szülők társadalmi helyzetét befolyásolja, hanem a gyermeknevelési gyakorlatokat és a családi dinamikákat is formálja. A roma közösségek esetében különösen fontos figyelembe venni a társadalmi elvárásokat és sztereotípiákat, amelyek hatással vannak a nevelőszülők motivációjára és elköteleződésére (Surdu 2011, Kertesi et al. 2011).

Anyagi helyzet szerinti különbségek a motivációs faktorokban

A család anyagi helyzete szintén kiemelt szerepet játszik a gyermeknevelési motivációkban. Pilot kutatásunk rávilágított arra, hogy azon családoknál, ahol a hónap végén nem jut minden kiadásra elegendő anyagi forrás ($M = 2,72$), a legerősebb a korábbi kiszolgáltatott helyzet miatti nevelőszülővé válás motívuma (1. táblázat). Emellett legkisebb ösztönző erőként azoknál a családoknál jelenik meg, ahol a hónap végén nagyobb kiadásokra már nem telik ($M = 1,02$).

Az anyagi nehézségek gyakran hozzájárulnak a szülők stressz-szintjének növekedéséhez, ami negatívan befolyásolja a gyermeknevelés minőségét (Duncan et al. 2011). Az alacsony jövedelmű és státuszú családokban a szülők gyakran kénytelenek kevesebb időt és figyelmet szentelni a gyermekek fejlődésére, hiszen az anyagi problémák leküzdése elsődleges prioritásként jelenik meg életükben. A szülők, akik nem tudják kielégíteni a gyermekek alapvető szükségleteit, gyakran tapasztalják, hogy a nevelési stratégiáik nem hatékonyak, ami a gyermekek fejlődésére is kedvezőtlen hatással van (Barth 2002). Ezen szempontok együttesen azt mutatják, hogy a család anyagi helyzete közvetlen hatással van a gyermeknevelési motivációkra, és hogy a pénzügyi stressz csökkentése elengedhetetlen a gyermekek optimális fejlődéséhez. Az anyagi helyzet javítása érdekében a szülők gyakran keresnek alternatív megoldásokat, mint például a közszolgáltatások igénybevétele vagy a közösségi támogatások. Az ilyen megoldások alkalmazása hozzájárulhat a szülők társadalmi mobilitásához, és segíthet a gyermekek fejlődésének támogatásában (Duncan et al. 2011, Barth 2002).

Számos kutatás mutatott rá arra, hogy a szegénység és a bántalmazás közötti kapcsolat gyakran ciklikus. Azok az emberek, akik gyermekkorukban bántalmazást szenvedtek el, felnőttként hajlamosak nehezebben boldogulni az élet különböző területein, beleértve az anyagi helyzetüket is. A korai traumák gyakran hatással vannak a későbbi életesélyekre, például az oktatásban, a munkaerőpiacon és a szociális kapcsolatokban való boldogulásra, ami tartós anyagi nehézségeket eredményezhet (Howe 2005, Van der Kolk 2014). Azok a nevelőszülők, akik maguk is kiszolgáltatott helyzetben éltek, gyakran motiváltak arra, hogy segítsenek más hasonló helyzetű gyermekeken. A személyes trauma megtapasztalása és feldolgozása olyan érzékenységet fejleszt ki, amely motiválhatja a nevelőszülőket arra, hogy gyermekcentrikus, empátikus szerepet vállaljanak (Schofield et al. 2006). Mindemellett a múltbéli bántalmazás és a folyamatos anyagi nehézségek együttesen akadályozhatják azt, hogy a nevelőszülők megfelelő anyagi biztonságot teremtsenek, mivel érzelmi és mentális energiájuk gyakran a saját életük stabilizálására és a gyermekek gondozására koncentrálódik.

Eredményeinket vizsgálva megállapítható, hogy az anyagi helyzet mentén a gyermekcentrikus faktorban is szignifikáns különbség mutatható ki, mely esetében azon családoknál bír a legnagyobb jelentőséggel, ahol a hónap végén már nem jut mindenre anyagi forrásaikból ($M = 93,36$), legkevésbé pedig azoknál a családoknál jelentős, ahol mindenük megvan ($M = 89,26$). Az eredmény arra utal, hogy azok a nevelőszülők, akiknek a hónap végére nem marad elegendő pénzük, erősebben koncentrálnak a gyermekek szükségleteire. Az anyagi szűkösség gyakran kényszeríti a családokat arra, hogy prioritásokat állítsanak fel az erőforrásaik elosztásában. Ilyen helyzetekben a nevelt gyermekek alapvető szükségletei – mint az étkezés, a lakhatás és az oktatás – kerülhetnek előtérbe. Ez a fajta „kényszerített fókuszáltság” erősítheti a gyermekcentrikus szemléletmódot, hiszen a nevelőszülők számára a gyermekek gondozása válik az elsődleges célkitűzéssé. Ahogyan Csók és Pusztai (2022) is rámutatnak, az alacsony jövedelmű családok gyakran a gyermekek szükségleteit helyezik előtérbe, még akkor is, ha ez saját szükségleteik rovására történik. A gazdasági kihívásokkal szembesülő nevelőszülők számára a gyermekekbe történő befektetés nemcsak gyakorlati döntés, hanem érzelmi kielégülést is nyújt. Az empirikus adatok azt sugallják, hogy ezek a szülők gyakran úgy érzik, hogy a gyermekek sikeres nevelésével kompenzálhatják azokat a hiányokat, amelyekkel saját életük során szembesültek (Bicskei 2014). Ez különösen igaz lehet olyan családok esetében, ahol a gazdasági korlátok mellett társadalmi kirekesztéssel is szembe kell nézniük (Kertesi et al. 2011). Emellett a gyermekvédelmi rendszerben részt vevő családok számára a gyermekek sikeres nevelése és integrációja a társadalmi felemelkedés eszközeként jelenik meg, ami tovább erősíti a gyermekekre irányuló figyelmet és energiabefektetést (Pusztai et al. 2023).

1. táblázat A nevelőcsalád anyagi helyzete és a motivációs faktorok közötti összefüggések

	Anyagi helyzet	Átlag (M)	Kruskal–Wallis	Sign.	N
Gyermekcentrikus	mindenünk megvan	89,26	11,47	0,003	102
	nagyobb kiadásokra nem telik	91,11			
	a hónap végén már nem jut mindenre	93,36			
Korábbi kiszolgáltatott helyzet	mindenünk megvan	1,32	9,58	0,008	102
	nagyobb kiadásokra nem telik	1,02			
	a hónap végén már nem jut mindenre	2,72			

Forrás: Saját szerkesztés

A hitvallás és belső meggyőződés szerepe a nevelőszülővé válásban

Ahhoz, hogy a vallásosság és a faktoraink közötti kapcsolatot érdemben vizsgálni tudjuk, az aprózódott minta miatt kétértékű változót kellett létrehoznunk a vallásosság mértékét vizsgáló kérdésből. Eredményeinkben szignifikáns különbség mutatható ki a hitvallás mentén a lelki tényezők faktorban, mely a nem vallásos nevelőszülők ($M = 77,53$) számára bír a legfontosabb ösztönző erővel ($p = 0,043$), legkevésbé pedig a vallásos válaszadóknaál figyelhető meg ($M = 61,63$). Kutatások kimutatták, hogy a nevelőszülők motivációját befolyásolhatják vallásos meggyőződések, különösen akkor, ha ezek összefonódnak a gyermekek segítésének erkölcsi kötelességével (Bailey et al. 2007). Azonban nem vallásos nevelőszülők esetében a motiváció sokszor inkább belső etikai és lelki tényezőkön alapul, például az empátián vagy az önmegvalósításon. Az alacsonyabb átlagérték a vallásos válaszadók körében arra utalhat, hogy számukra a lelki tényezők nem önmagukban motivációs erők, hanem egy nagyobb vallási keret részét képezik. A nem vallásos válaszadók esetében viszont ezek a tényezők önállóan, erős ösztönző erőként jelenhetnek meg, mivel hiányzik az a vallási rendszer, amely más típusú lelki támogatást nyújtana számukra. A vallásos személyek számára a lelki támogatást és motivációt sok esetben vallási gyakorlatok, hitelvek és az isteni gondviselésbe vetett hit biztosítja, míg a nem vallásos egyének inkább belső, személyes vagy univerzális értékekből merítenek lelki erőt (Koenig et al. 2001).

Vér szerinti gyermekek számának szerepe a motivációkban

Mindemellett vizsgálatunkból kiemelhető, hogy szignifikáns különbség mutatható ki a vér szerinti gyermekek száma mentén a lelki tényezők faktorban, mely a három vér szerinti gyermeket nevelő nevelőszülők ($M = 84,82$) számára bír a legfontosabb ösztönző erővel ($p < 0,001$), legkevésbé pedig a négy vagy annál több vér szerinti gyermeket nevelők esetében ($M = 60,45$). A gyermekek iránti vágy erősen összefügg a nevelőszülők élethelyzetével és társadalmi szerepeivel. A társadalom gyakran szülői szereppel azonosítja a felnőttkori beteljesedést, így azok,

akik nem rendelkeznek saját gyermekkel, sokszor ezt a hiányt a nevelőszülőségen keresztül próbálják kompenzálni. A nem vér szerinti gyermekek gondozása lehetőséget ad ezen szülők számára, hogy megéljék a szülői szerepet, miközben társadalmi státuszukat is megerősítik (Bicskei 2014).

Az eredményekből kiemelkedik, hogy átlagosan egy gyermekszámnál a legjelentősebb a motivációs különbség. A szociológiai kutatások szerint az egygyermekes szülők számára az első gyermek utáni nevelőszülői szerepvállalás gyakran az anyagi és időbeli erőforrások optimalizálására épül (Spéder 2002). Az ilyen szülők nagyobb valószínűséggel érzik úgy, hogy megfelelően tudják egyensúlyban tartani a családi életet és a nevelőszülői feladatokat. Ezzel szemben a több gyermekkel rendelkező nevelőszülők motivációi inkább társadalmi elkötelezettségükhöz, empátiájukhoz és közösségi értékeikhez köthetők. Kutatások továbbá kimutatták, hogy azok a családok, akik már rendelkeznek vér szerinti gyermekekkel, más motivációs bázissal indulnak a nevelőszülői szerepkörre, mint azok, akiknek nincs saját gyermekük. A szülők, akiknek nincs vér szerinti gyermekük, gyakran egyfajta hiányérzetből vagy beteljesítetlen vágyból fakadóan választják a nevelőszülőséget, míg azok, akik már szülők, nagyobb valószínűséggel altruista, társadalmi felelősségvállalási motivációkkal vállalnak gondozást (Kamrás 2015).

Munkaerőpiaci helyzet és motivációk kapcsolata

Kutatásunk másik kiemelkedő eredménye, a szignifikáns különbség kimutatható a munkaerőpiaci helyzet mentén a nevelőszülőségről szerzett korábbi tapasztalat faktorban. Ez a jogviszonyon kívül nem foglalkoztatott nevelőszülők ($M=77,40$) számára bír a legfontosabb ösztönző erővel ($p=0,04$), legalacsonyabb motiváló erőként pedig az egyéb típusú munkaviszonnyal rendelkezők esetében hat ($M=39,88$). A nevelőszülőség ebben az esetben nemcsak egyfajta társadalmi szerep, hanem egy új identitás is a munkanélküliek számára, amely segíthet nekik abban, hogy újra aktív tagjai legyenek a társadalomnak. A nevelőszülőség révén nemcsak anyagi juttatásokban részesülhetnek, hanem a gyermekek fejlődésének megfigyeléséből adódó érzelmi jutalmakban is, ami hozzájárul a szubjektív jóllétükhöz (Heckman 2011). A nevelőszülői szerepvállalás során a munkanélküliek számára lehetőség nyílik arra, hogy aktívan részt vegyenek a közösségi életben, így csökkentve az izolációt és marginalizációt, valamint növelve a meghatározó társas kapcsolatok számát. Ezen kívül a gyermekek gondozása és támogatása segíthet a nevelőszülőknek a személyes fejlődésükben is, mivel a nevelőszülői tapasztalatok révén fejlődnek a szociális készségeik és a problémamegoldó képességeik. Az ilyen jellegű tapasztalatok során a munkanélküliek megtanulják kezelni a kihívásokat és a nehézségeket, ami hosszú távon növelheti a foglalkoztatási lehetőségeiket és a munkaerőpiaci kilátásaikat is. Ezek az eredmények hangsúlyozzák a nevelőszülőség szerepét, mint egy lehetőséget, amely nemcsak a gyermekek, hanem a felnőttek életében is pozitív hatásokat gyakorolhat. A munkaerőpiaci helyzet és a nevelőszülőség közötti kapcsolat feltárása segíthet abban, hogy a jövőbeli politikák jobban támogassák a munkanélkülieket, és lehetőségeket kínáljanak számukra a nevelőszülőség révén (Heckman 2011). A nevelőszülőség tehát nem csupán egy új életpálya lehetőségét jelentheti, hanem hozzájárulhat a társadalmi integrációhoz és a közösség erősítéséhez is.

Limitáció

Kutatásunk pilot jelleggel valósult meg. Nem célja a teljes populáció vizsgálata, csupán előfelmerésként szolgál egy későbbi kérdőív összeállításához és a nevelőszülői hajlandóság vizsgálatához. A kutatás mintájának okán, nem merít nemzetközi mintából és a vizsgált régióban sem rétegzetten lettek kiválasztva résztvevői, így a kutatás nem tekinthető reprezentatívnak. Nem cél továbbá a nemzetközi kontextus magyarral való összehasonlítása és a pszichológiai aspektusból való motivációs vizsgálat sem. Kutatásunk a nevelőszülők motivációival kapcsolatban kizárólag neveléstudományi kérdésekre keresi a választ.

ÖSSZEGZÉS

A kutatás eredményei számos érdekes megállapítást tártak fel a nevelőszülői motivációkról, különösen a családi állapot, iskolai végzettség és anyagi helyzet összefüggéseiről. A motivációs kérdésekre adott válaszok alapján a leggyakrabban említett motiváció a gyermekek elhelyezésére rendelkezésre álló hely és idő volt, valamint az a szándék, hogy jó otthont biztosítsanak a gyermekeknek, és megelőzzék, hogy intézetbe kerüljenek. A nevelőszülővé válás motivációinak vizsgálata során a családi állapot és az altruista motivációk között szignifikáns kapcsolatot találtunk, különösen a nem házas nevelőszülők esetében. Az altruizmus fontos szerepet játszik a döntéshozatalban, mivel ezek a nevelőszülők gyakran a gyermekek szükségleteire koncentrálnak, nem pedig a saját életük beteljesítésére. A családcentrikus motivációk és a szülők iskolai végzettsége között szintén szoros kapcsolat mutatkozott, különösen az alacsony iskolai végzettségű szülők esetében. Az alacsonyabb iskolai végzettségű szülők nagyobb hangsúlyt fektetnek a családi értékekre és az érzelmi támogatásra, mivel gyakran tapasztalnak társadalmi kirekesztést és gazdasági bizonytalanságot. A kutatás további eredményei alapján az anyagi helyzet jelentős hatással van a gyermekevelési motivációkra. Azoknál a családoknál, ahol a hónap végén már nem jut minden kiadásra, a korábbi kiszolgáltatott helyzet miatt a legerősebb a nevelőszülői tevékenység motivációja. Ez összefügg azzal, hogy a szegénység és a bántalmazás gyakran ciklikus jelenségeként van jelen, és a korai traumák negatív hatással vannak a felnőttkori anyagi helyzetre és életesélyekre. A kutatás végső megállapításai szerint a roma nevelőszülők esetében szoros kapcsolat mutatható ki a nemzetiségi hovatartozás és a korábbi kiszolgáltatott helyzet között. A roma családok gyakran társadalmi-gazdasági hátrányokkal küzdenek, amelyek erősítik a közösségi és családi kötelekeket, de a gyermeknevelési motivációt is jelentősen befolyásolják.

Összességében a kutatás rámutatott, hogy a nevelőszülők motivációi összetettek és sokrétűek, amelyeket különböző tényezők befolyásolnak. A belső motivációk, különösen az érzelmi kielégülés, a gyermekekkel való szoros kapcsolatok ápolása és az altruizmus, a legerősebb hajtóerők a nevelőszülők számára. Ezek a motivációk mélyen gyökereznek a nevelőszülők személyes értékrendjében és identitásában, és hosszú távon is fenntarthatják a nevelőszülők elkötelezettségét. A proszociális motivációk, mint például a társadalmi felelősségvállalás és a közösségi hozzájárulás, szintén jelentős szerepet játszanak abban, hogy a nevelőszülők vállalják ezt a szerepet. Ezek a motivációk gyakran összefonódnak a nevelőszülők morális és vallási meggyőződéseivel, amelyek további erőt adnak a kitartáshoz. Végül, a külső motivációs tényezők, bár általában kevésbé dominánsak, szintén fontosak lehetnek a nevelőszülők döntései-

ben és kitartásában. A társadalmi normák, az elvárások és a pénzügyi ösztönzők mind hozzájárulhatnak ahhoz, hogy a nevelőszülők vállalják ezt a felelősségteljes feladatot.

Az átfogó pilot elemzés alapján elmondható, hogy a sikeres és hosszú távú nevelőszülőségben mindhárom motivációs forma fontos szerepet játszik, de különösen a belső és proszociális motivációk jelentősége emelkedik ki. Ezek a motivációk nemcsak a nevelőszülők elköteleződését erősítik, hanem hozzájárulnak a gyermekek számára biztosított gondoskodás minőségéhez és stabilitásához is. Kutatásunk nemcsak a nevelőszülők hivatásának társadalmi megítélését kérdőjelezte meg, hanem hozzájárult a témával kapcsolatos diskurzus gazdagításához is. A nevelőszülőség nem csupán egy foglalkozás, hanem egy hivatás, amely a gyermekek jóllétének szolgálatában áll, és amely mögött mély emberi értékek és elköteleződések rejlenek.

A kutatás eredményei hangsúlyozzák, hogy az anyagi motivációk és az alacsony szociális-gazdasági helyzet nemcsak a nevelőszülői döntésekben játszanak kulcsszerepet, hanem szélesebb társadalompolitikai szempontokból vizsgálva is relevánsak. Az állami támogatások, amelyek a nevelt gyermekek ellátását hivatottak segíteni, gyakran jelentik az egyetlen eszközt, amellyel az alacsony jövedelmű családok vállalni tudják ezt a felelősséget. Ez különösen fontos azokban a régiókban, ahol a gazdasági instabilitás és a foglalkoztatási lehetőségek hiánya miatt a családok kiszolgáltatottabb helyzetben vannak. Az anyagi ösztönzők ugyanakkor hosszú távú kérdéseket is felvetnek. Ha a nevelőszülői döntéseket elsősorban gazdasági indíttatások vezérlik, fennáll annak a veszélye, hogy a gyermekek gondozása inkább egy megélhetési stratégiává válik, mint érzelmi elköteleződésből fakadó hivatás. Ez a dinamika társadalompolitikai szinten is kihívást jelenthet, mivel a gyermekvédelmi rendszer fenntarthatósága és hatékonysága nemcsak a gyermekek elhelyezésének biztosításában, hanem hosszú távú fejlődésük támogatásában mérhető. Az ilyen helyzetek kezelése érdekében szükség van a támogatási rendszer célzott fejlesztésére, amely figyelembe veszi a nevelőszülők anyagi helyzetét, ugyanakkor ösztönzi az érzelmi elköteleződés mélyítését.

A kutatás másik fontos eredménye az alacsony iskolai végzettség és a nevelőszülői motivációk közötti kapcsolat. Az alacsony végzettségű nevelőszülők gyakran kevesebb erőforrással és tudással rendelkeznek a gyermeknevelés korszerű módszereiről, ami hosszabb távon hátrányosan érintheti a nevelt gyermekek fejlődését. Ez társadalmi szinten azt jelenti, hogy a gyermekvédelmi rendszerben részt vevő családok oktatási és képzési támogatása nemcsak a gyermekek egyéni fejlődési esélyeit javítja, hanem hozzájárulhat a szociális mobilitás erősítéséhez is. A megfelelően képzett és támogatott nevelőszülők képesek olyan környezetet teremteni, amely nemcsak a gyermekek alapvető szükségleteit elégíti ki, hanem elősegíti, hogy hosszú távon sikeresen integrálódjanak a társadalomba és kiteljesedjenek.

Társadalompolitikai szempontból kiemelkedő jelentőségű, hogy az alacsony jövedelmű és iskolázottságú nevelőszülők számára olyan komplex támogatási rendszereket dolgozzanak ki, amelyek egyaránt biztosítják a gyermekek alapvető szükségleteinek fedezését és a nevelőszülők képességeinek, tudásának, tudatosságának fejlődését. Az állami támogatások differenciálása, a képzési programok hozzáférhetőségének növelése és a közösségi támogatási hálózatok megerősítése mind olyan eszközök, amelyek segíthetnek a gyermekvédelmi rendszer fenntarthatóságának javításában. Ezek az intézkedések nemcsak a gyermekek számára biztosítanak stabil és támogató környezetet, hanem hozzájárulnak a hátrányos helyzetű családok szociális integrációjához, erősítve a társadalmi kohéziót. A kutatás eredményei ezért nem csupán a gyermekvédelmi szakpolitika szempontjából relevánsak, hanem szélesebb értelemben is

hozzájárulhatnak a társadalompolitikai stratégiák formálásához, amelyek célja a hátrányos helyzetű családok esélyegyenlőségének növelése és a gyermekek hosszú távú fejlődésének biztosítása. Bízunk benne, hogy jelen kutatásunk hozzájárul a nevelőszülők szerepének elismeréséhez és a társadalmi attitűdök változásához, hiszen a gyermekek jövője és fejlődése mindannyiunk közös felelőssége. A kutatás társadalmi és oktatáspolitikai következtetéseket is levon, hangsúlyozva a nevelőszülők támogatásának fontosságát a gyermekek optimális fejlődése érdekében.

IRODALOM

1997. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és a gyámiügyi igazgatásról.
- ÁGOTA Alapítvány (2023): Országos kutatás a nevelőszülők körében. <https://www.agotaalapitvany.hu/agota-orszagos-kutatas-a-neveloszulok-koreben> (Utolsó letöltés: 2025. 01. 20.) 513/2013. (XII. 29.) Korm. rendelet a nevelőszülői foglalkoztatási jogviszony és a helyettes szülői jogviszony egyes kérdéseiről.
- Bailey, D. – Snyder, J. (2007): „Foster Parenting: A Study of Motivation and Success.” *Journal of Child and Family Studies*, 16(2): 161–169.
- Barth, R. P. (2002): *Institutions vs. foster homes: The empirical base for the second century of debate*. University of North Carolina Press.
- Batson, C. D. – Schoenrade, P. – Ventis, W. L. (1993): *Religion and the individual: A social-psychological perspective*. Oxford University Press.
- Bekkers, R. (2006): Traditional and health-related philanthropy: The role of resources and personality. *Social Psychology Quarterly*, 69(4), 349–366. <https://doi.org/10.1177/019027250606900404>
- Bekkers, R. – Wiepking, P. (2011): A literature review of empirical studies of philanthropy: Eight mechanisms that drive charitable giving. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 40(5): 924–973. <https://doi.org/10.1177/0899764010380927>
- Belsky, J. (1984): The determinants of parenting: A process model. *Child Development*, 55(1): 83–96. DOI: <https://doi.org/10.2307/1129836>
- Bicskei, É. (2014): A szülői szerepvállalás mint társadalmi identitás. *Szociológiai Szemle*, 24(1): 45–63.
- Bierman, A. (2005): Childhood trauma and adult religion: Exploring the relationship. *Journal of Religion and Health*, 44(2): 185–203. <https://doi.org/10.1007/s10943-005-2774-8>
- Bierman, K. L. (2005): *Peer rejection: Developmental processes and intervention strategies*. Guilford Press.
- Bourdieu, P. (1986): The forms of capital. In J. Richardson (Ed.), *Handbook of theory and research for the sociology of education*. Greenwood, 241–258.
- Brodzinsky, D. M. (1990): *Psychological issues in adoption: Research and practice*. Praeger.
- Brayfield, A. – Marrow, R. (2004): The impact of family structure on income and economic well-being. *Journal of Marriage and Family*, 66(5): 1147–1163.

- Cicchetti, D. – Toth, S. L. (1995): *Developmental psychopathology and preventive intervention*. Guilford Press.
- Coakley, T. M. – Shears, J. K. – Randolph, S. D. (2013): Family foster care placement disruptions: Uneven support for children's behavioral challenges. *Child & Youth Services*, 34(3): 228–239. <https://doi.org/10.1080/0145935X.2013.816222>
- Csók, C. – Pusztai, G. (2022): Parents' and teachers' expectations of school social workers. *Social Sciences*, 11(10): 487. <https://doi.org/10.3390/socsci11100487>
- Deci, E. L. – Ryan, R. M. (1985): *Intrinsic motivation and self-determination in human behavior*. Plenum.
- De Haan, A. – Humphries, J. – Sebstad, J. (2002): *Adolescent livelihoods in sub-Saharan Africa*. Columbia University Press.
- Dixon, J. – Stein, M. (2021): Leaving care: Throughcare and aftercare in Scotland. *Child & Family Social Work*, 26(2): 217–225.
- Dozier, M. (2005): Challenges of foster care. *Annual Review of Psychology*, 56(1): 551–557.
- Dozier, M. – Zeanah, C. H. – Wallin, A. R. – Shaffer, C. (2012): Institutional care for young children: Review of literature and policy implications. *Social Issues and Policy Review*, 6(1): 1–25. <https://doi.org/10.1111/j.1751-2409.2011.01033.x>
- Dozier, M. – Stovall, K. – Albus, K. E. (2009): Attachment and biobehavioral catch-up: An evidence-based treatment for foster infants and their caregivers. *Child Welfare*, 88(3): 309–329.
- Dube, S. R. – Anda, R. F. – Felitti, V. J. – Edwards, V. J. – Williamson, D. F. (2001): Childhood abuse, household dysfunction, and the risk of attempted suicide throughout the life span: Findings from the Adverse Childhood Experiences Study. *JAMA*, 286(24): 3089–3096. <https://doi.org/10.1001/jama.286.24.3089>
- Duncan, G. J. – Magnuson, K. (2011): The long reach of early childhood poverty. *Pathways Magazine*, Winter 2011, 22–27.
- Gilligan, C. (2000): The importance of listening to the child in foster care. *Child and Family Social Work*, 5(1): 43–52.
- Hernandez, M. (2010): The impact of childhood trauma on adult relationships. *Journal of Child Psychology*, 42(3): 123–135.
- Heckman, J. J. (2011): The economics of inequality: The value of early childhood education. *American Educator*, 35(1): 31–47. <https://doi.org/10.3386/w21415>
- Hegar, R. L. – Scannapieco, M. (1999): *Kinship foster care: Policy, practice, and research*. Oxford University Press.
- Herczog, M. (1995): A nevelőszülő helye és szerepe a gyermekvédelemben. *Esély*, 1995(2).
- Howe, D. (2005): *Child abuse and neglect: Attachment, development, and intervention*. Palgrave Macmillan.
- Hurst, J. (2017): Community connections and the role of foster parents. *Child Welfare Journal*, 94(1): 89–108.

- Kamarás, F. (2015): A család és a gyermekvállalás motivációi. *Demográfia*, 58(3): 217–240.
- Kertesi, G. – Kézdi, G. (2011): The Roma/non-Roma test score gap in Hungary. *American Economic Review*, 101(3): 519–525. <https://doi.org/10.1257/aer.101.3.519>
- Koenig, H. G. – McCullough, M. E. – Larson, D. B. (2001): *Handbook of Religion and Health*. Oxford University Press.
- Kurtz, P. (2000): *Embracing the power of humanism*. Rowman & Littlefield Publishers.
- Lareau, A. (2003): *Unequal childhoods: Class, race, and family life*. University of California Press.
- Lawler, J. – Bilson, A. (2013): Social work management and child protection: Situating social work in public administration. *British Journal of Social Work*, 43(6): 1135–1153. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bct079>
- McGlone, K. (2002): Fostering altruism: The psychological roots of foster parenting. *Child Welfare*, 81(2): 151–178.
- Miklódi-Simon, Zs. – Szűcs, T. (2024): Nevelőcsaládokban élő gyermekek extrakurrikuláris tevékenységeinek szisztematikus összehasonlítása. *Iskolakultúra*, 34(8): 27–44. <https://doi.org/10.14232/iskkult.2024.8.27>
- Miller, W. R. – Rollnick, S. (2012): *Motivational interviewing: Helping people change*. Guilford Press.
- Myers, D. G. (2000): The funds, friends, and faith of happy people. *American Psychologist*, 55(1): 56–67. <https://doi.org/10.1037/0003-066x.55.1.56>
- Pargament, K. I. (1997): *The psychology of religion and coping: Theory, research, practice*. Guilford Press.
- Pargament, K. I. (2007): *Spiritually integrated psychotherapy: Understanding and addressing the sacred*. Guilford Press.
- Piel, M. H. – Geiger, J. M. – Julien-Chinn, F. J. – Lietz, C. A. (2021): An ecological systems approach to understanding social support in foster family resilience. *Child & Youth Care Forum*, 50(6): 961–977. <https://doi.org/10.1007/s10566-021-09589-0>
- Pusztai, G. – Pallay, K. – Csók, C. (2023): A családi életre nevelés realitásai. Családi miliőtípusok az iskolai szakemberek perspektívájából. *Educatio*, 32(3): 503–512. <http://doi.org/10.1556/2063.32.2023.3.10>
- Pusztai, G., Csók, C. (2023): A családi életre nevelés realitásai. *Educatio*, 32(3): 503–512.
- Putnam, R. D. – Campbell, D. E. (2010): *American grace: How religion divides and unites us*. Simon & Schuster.
- Rhodes, K. W. – Orme, J. G. – Buehler, C. (2001): A comparison of family foster parents who quit, consider quitting, and plan to continue fostering. *Social Service Review*, 75(1): 84–114. DOI: <https://doi.org/10.1086/591883>
- Rodger, S. – Cummings, A. L. – Leschied, A. W. (1996): Who is caring for our most vulnerable children? The motivation to foster. *Child Abuse & Neglect*, 20(4): 281–288. [https://doi.org/10.1016/0145-2134\(96\)00005-5](https://doi.org/10.1016/0145-2134(96)00005-5)

- Risman, B. J. (2004): Gender as a social structure: Theory wrestling with activism. *Gender & Society*, 18(4): 429–450. <https://doi.org/10.1177/0891243204265349>
- Ryan, R. M. – Deci, E. L. (2000): Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *American Psychologist*, 55(1): 68–78. <https://doi.org/10.1037/0003-066x.55.1.68>
- Samuels, G. M. – Pryce, J. M. (2008): „What doesn’t kill you makes you stronger”: Survivalist self-reliance as resilience and risk among young adults aging out of foster care. *Children and Youth Services Review*, 30(10): 1198–1210. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2008.03.005>
- Schofield, G. – Beek, M. (2006): *Attachment handbook for foster care and adoption*. British Association for Adoption and Fostering.
- Surdu, M. (2011): *Roma education in comparative perspective: Analysis of the UNDP/World Bank/EC Regional Roma Survey*. Open Society Institute.
- Smeeding, T. M. (2006): Poor people in rich nations: The United States in comparative perspective. *Journal of Economic Perspectives*, 20(1): 69–92. <https://doi.org/10.1257/089533006776526102>
- Spéder, Z. (2002): Családdinamika és a gyermekvállalási döntések. *KSH Népeségtudományi Kutatóintézet*.
- Strolin-Goltzman, J. – Kollar, S. – Trinkle, J. (2010): Listening to the Voices of Children in Foster Care: Youths Speak Out about Child Welfare Workforce Turnover and Selection. *Social Work*, 55(1): 47–53. <https://doi.org/10.1093/sw/55.1.47>
- Van der Kolk, B. (2014): *The body keeps the score: Brain, mind, and body in the healing of trauma*. Viking.
- Wilkinson, R. (2006): The altruistic motivations of foster parents: An empirical analysis. *Social Service Review*, 80(3): 450–473.

A gyermeki jogok érvényesítésének akadályai a gyermekvédelmi szakellátásban – különös tekintettel a gyermekotthoni elhelyezésre

Sigmond Tamás

SIGMOND TAMÁS: PhD-hallgató, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola; sigmondtomi@gmail.com

ABSZTRAKT A tanulmány célja a gyermeki jogok által meghatározott gyermekvédelmi keretrendszer és annak gyakorlati működése közötti ellentmondások feltárása. Bevezetésképpen a szakirodalom elemzése során bemutatja a formális gyermekvédelmi rendszert és annak szereplőit, különös tekintettel a paternalista szemléletre, amely meghatározza a rendszer működési mechanizmusait és diszfunkcióit. Az elemzés központi eleme az ENSZ 1989. évi Gyermekjogi Egyezmény, különösen azon cikkelyei, amelyek a gyermekotthoni elhelyezésre vonatkoznak, valamint ezek összevetése az 1997. évi Gyermekvédelmi törvénnyel. A szakirodalmi áttekintés az ENSZ Gyermekjogi Bizottsága által készített *Kézikönyv a Gyermekjogi Egyezmény alkalmazásához* című dokumentumra, valamint az alapvető jogok biztosának jelentéseire is fókuszál. Továbbá arra ad választ, hogy a jelenlegi gyermekvédelmi rendszer biztosítja-e a gyermeki jogok érvényesülését, illetve hogy a Gyermekvédelmi törvény és az Egyezmény reformszemlélete milyen mértékben képes változást előidézni a hagyományosan paternalista rendszerben.

Kulcsszavak: gyermekvédelmi szakellátás, gyermeki jogok, paternalizmus

Challenges in the Implementation of Children's Rights in Child Protection Services with a Special Focus on Residential Care

ABSTRACT The aim of this study is to explore the contradictions between the child protection framework defined by children's rights and its practical implementation. As a starting point the formal child protection system and its actors are introduced, with a particular focus on the paternalistic approach that shapes the system's operational mechanisms and disfunctions. Central to the analysis is the 1989 UN Convention on the Rights of the Child, specifically the articles related to the placement of children in residential care, and a comparison of these provisions with Hungary's 1997 Child Protection Act. The study also utilizes the *Handbook on the Implementation of the Convention on the Rights of the Child*, released by the UN Committee on the Rights of the Child, and the reports of the Commissioner for Fundamental Rights concerning child residential care. As a result of research work two main questions are answered: whether the present child protection system can ensure the realization of children's rights, and to what extent the reform agenda of the Child Protection Act and the Convention are capable of initiating change in the framework of the traditionally paternalistic system.

Keywords: child protection services, children's rights, paternalism

BEVEZETŐ

Elsődleges célom rámutatni a tanulmányomban, hogy a gyermeki jogok által meghatározott gyermekvédelmi keretrendszer és annak gyakorlati működése között milyen ellentmondásos összefüggés mutatható ki. Kiindulópontként bemutatom a témához közvetlenül kapcsolódó formális gyermekvédelmi rendszert és szereplőit, majd azt a paternalista szemléletet, ami alapjaiban határozza meg a működési mechanizmusokat és diszfunkciókat. Ezt követően az 1989. évi ENSZ Gyermekjogi Egyezményből (továbbiakban: Egyezmény) azokat a cikkeket és bekezdéseket emelem ki, amelyek összefüggésbe hozhatóak a gyermekotthoni elhelyezéssel (az Egyezményt Magyarország 1991-ben ratifikálta). Ugyanakkor megvizsgálom, hogy az Egyezményből fakadó ezen kötelezettségek miként jelennek meg a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvényben (továbbiakban: Gyermekvédelmi törvény, Gyvt.). Továbbá felhasználom az ENSZ Gyermekjogi Bizottsága (továbbiakban: Bizottság) által készített Kézikönyv a Gyermekjogi Egyezmény alkalmazásához (továbbiakban: Kézikönyv) című könyvet. Áttekintem az alapvető jogok biztosának a gyermekotthoni ellátással kapcsolatos jelentéseit.

A jogszabályi háttér és a szakirodalom ismeretében a következő kérdésekre keresem a választ. Biztosítható-e egyáltalán a gyermeki jogok érvényesülése a jelenlegi ellátórendszerben? Milyen mértékben teljesültek a Gyermekvédelmi törvény bevezetéséhez fűződő reformelképzelések? Képes-e az Egyezményből fakadó szemlélet változtatni a hagyományosan paternalista magyar gyermekvédelmi rendszeren? Megvalósul-e a gyermeki jogok által meghatározott együttműködés a rendszer szereplői között?

FORMÁLIS RENDSZER

A formális rendszernek azt a metszetét tartom indokoltnak itt bemutatni, amely résztvevőinek alapvetően az a célja, hogy a gyermek optimális családi környezetben nevelkedjen, illetve ennek kudarca esetén sor kerüljön a szakellátásba való elhelyezésre. A hatályos szabályozás alapján a gyermekvédelmi és egyéb ellátórendszereknek (pl. oktatási és egészségügyi) arra kell elsősorban koncentrálniuk, hogy a családi diszfunkciók megszűnjenek. Ennek érdekében az állam és az önkormányzatok által meghatározott pénzbeli és természetbeni ellátásokon túl az alapellátás részeként a gyermekjóléti szolgáltatások (pl. életvezetési és mentálhigiénés tanácsadás, szociális segítő munka, egyéni, illetve csoportos preventív programok, kríziskezelés) számos önkéntesen igénybe vehető családsegítői és terápiás támogatást nyújtanak. Azokban az esetekben, amikor a gyermeket nevelők az effajta segítséggel nem tudnak vagy nem akarnak élni, s a családok működésében diszfunkciók tapasztalhatók, a gyámhivatal hatósági intézkedés keretében az alapellátás szolgáltatásaiban kötelezővé teheti a szülő számára a részvételt.

Ha a hozzátartozók és/vagy a család ennek a kötelezettségnek nem tesznek eleget, a diszfunkciók továbbra sem rendeződnek, illetve az ún. veszélyeztetettség állapota olyan jelentős, hogy a normakonform perszonalizáció nem biztosítható az eredeti nevelési környezetben, a gyámhivatal hatósági határozatban rendelkezik a gyermek kiemeléséről, a szakellátásba való elhelyezéséről. Számos otthont nyújtó ellátási forma (pl. gyermek- vagy lakásotthon) és a ne-

velőszülői elhelyezés lehetősége közül a döntéshozóknak a gyermek legjobb érdeke szerint kell választania.

A dolgozatomban a szakellátási formák közül a gyermekotthoni elhelyezésre kívánok koncentrálni, mert leginkább az effajta intézmények vannak régóta kitéve súlyos, jogos kritikáknak. A gyermekotthoni elhelyezés alapvető célja, hogy ideiglenesen vagy tartósan teljes körű ellátást biztosítson az ott élő gyermekeknek; gondoskodjon a gyermek testi, értelmi, érzelmi és erkölcsi fejlődését elősegítő, az életkorának, egészségi állapotának és egyéb szükségleteinek megfelelő étkeztetéséről, ruházattal való ellátásáról, mentálhigiénés és egészségügyi ellátásáról, gondozásáról, neveléséről és lakhatásról.¹ Ez az ellátási forma a jogszabályok és a szakmai protokollok alapján addig tart, amíg a gyermek megfelelő fejlődése a családi környezetben újra biztosítható.

A formális rendszer szereplői különböző képesítéssel, feladatkörrel és döntési lehetőségekkel rendelkező szakemberek. Az alapellátásban dolgozók (pl. családgondozó, esetenedzser) legfőbb feladata a családdal való együttműködés, a diszfunkciók és ártalmak megszüntetésében nyújtandó szakmai támogatás. Ha minden törekvés ellenére a családban továbbra sem biztosítható a gyermek optimális fejlődése, az esetenedzser javaslatot tesz a nevelésbe vételre. A gyámhivatali ügyintéző hatósági jogkörében eljárva dönt a családból való kiemelésről, a szakellátásba helyezésről, illetve a jövőbeli kapcsolattartás jogi és formai követelményeiről. A gyermekjogi képviselő független személyként jóváhagyja a döntést, kizárólag a gyermek legjobb érdekének figyelembevételével. Ezt követően a szakellátás munkatársai – például a gyermekotthoni nevelő, a gyermekvédelmi gyám – a szülők helyett, illetve indokolt esetben a bevonásukkal biztosítja a gyermek számára az átmeneti gondoskodás alatt a legmegfelelőbb életkörülményeket, és szakmailag megalapozott döntéseket hoz.

Jóllehet, a Gyermekvédelmi törvény és az azt követő változások egyik kiemelt célja volt a rendszer dinamikájának, szereplőinek együttműködését a gyermeki jogok által meghatározott formális keretrendszerbe rendezni, a gyakorlatban ezt nem tudta teljesíteni (Balogh – Gregorits – Rácz 2019). Ehelyett továbbra is egy olyan paternalista rendszer működik, amiben a hierarchikus alá-fölérendeltségi viszonyban a gyermekvédelmi szakember „atyáskodik” a kliensek felett és a saját, illetve a rendszer érték- és normarendszere alapján az adott esetben meghatározza a „jó” szülő és a „jó” család fogalmát. Az ilyen rendszer nem a gyermekek és a családok egyedi szükségleteit és körülményeit helyezi előtérbe, hanem az általános intézményi normák érvényesítésére törekszik, ezzel erősítve a hierarchiát és az egyoldalú hatalmi viszonyokat. Ez a megközelítés nemcsak, hogy nem támogatja a családok autonómiájának erősítését és a gyermeki jogok érvényesítését, hanem konzerválhatja a rendszer és a kliensek közötti alá-fölérendeltségi viszonyokat, akadályozva a hatékony és egyenrangú együttműködést. Így nem érvényesülhet a szociális munkán alapuló családsegítés és gyakran úgy avatkoznak be a rendszer szereplői a családok magánszférájába, hogy kihasználják azok kiszolgáltatottságát és alacsony érdekérvényesítő képességét. Az ilyen közbelépések *„nem eléggé hatékonyak, megbízhatók, és elsősorban a szegény és kirekesztett családok esetében az állam oppresszív szerepben tűnhet fel”* (Rácz 2015: 3).

¹ Cgyt. 45. § (1)

ENSZ GYERMEKJOGI EGYEZMÉNY (1989)

Az Egyezmény létrehozásának egyik legfőbb célja annak tudatosítása, hogy a gyermekek is jogokkal felruházott emberek és fokozott védelem illeti meg őket. A Gyermekevédelmi törvény törekedett arra és sokat tett ennek érdekében, hogy a gyermekek védelmét az Egyezmény szellemiségéhez igazítsa, amit a „három P” keretében lehet összefoglalni angolul: *provision*, *protection*, és *participation*. Ez a három szó – az ellátás, a védelem és a részvétel – magában foglalja mindazokat a kulcsfontosságú tényezőket, amelyek mentén meghatározható a gyermekek védelme és a gyermeki jogok érvényre juttatása. Az Egyezmény elfogadásával a részes államok – tehát hazánk is – vállalják, hogy nem kizárólag az egyes cikkek maradéktalan betartását teljesítik, hanem folyamatosan, életkortól függetlenül edukálják az állampolgáraikat (gyerekeket és felnőtteket egyaránt) a gyermeki jogokról (Kézikönyv 2009).

9. cikk – A szülőktől való elválasztás

Az Egyezmény 9. cikk 1. szakasza határozza meg a gyermekvédelmi szakellátás alapját, mivel elfogadja a családból való kiemelés² lehetőségét akkor, ha a szülők durván kezelik, vagy elhanyagolják gyermeküket. A Kézikönyv (2009) alapján a szülő hajléktalansága, szegénysége és/vagy fogyatékossága nem elég indok az elválasztáshoz. Az alapvető jogok biztosa 2017 decemberében rámutatott arra, hogy az Egyezményben foglaltakkal ellentétben Magyarországon minden harmadik gyereket anyagi helyzet miatt emelnek ki a családjából³. Ezenfelül az alapellátás nem képes hatékonyan ellátni családsegítő funkcióját olyan formában, hogy az Egyezményből eredő kötelességének eleget tegyen (pl. megfelelő iskolai tanulmányok elősegítése családon belül), ezzel jelentős többletterhelést ró a szakellátásra. „Számos esetben kerül a gyermekvédelmi szakellátásba kliens úgy, hogy a családban tartására a gyermekjóléti alapellátásban rendelkezésre álló eszközök, illetve lehetőségek nem vagy nem teljes mértékben aktiválódtak” (Rácz 2022: 151).

Az alacsony hatékonyságú és diszfunkcionális alapellátás következtében a gyámhivatalokhoz is rendkívül sok ügy érkezik, ami súlyosan leterheli a hatóságot (Rácz 2022). Katonáné Pehr (2017) szerint a gyermek legjobb érdeke a hatósági munka során a kellő létszám és a szakértelem hiánya miatt sem érvényesülhet. Erre a problémára az alapvető jogok biztosa is felhívja a figyelmet az egyik jelentésében⁴, ebben kifejti, hogy a legtöbb megyében az engedélyezett létszámnál kevesebben dolgoznak és késedelem nélküli ügyintézés csupán egy megyében van. Sajnálatos, hogy a gyámügyi igazgatás mint a gyermeki jogok egyik legfontosabb védelmezője (Katonáné Pehr 2017) a folyamatos leterheltsége és szakmai minőségének hiánya miatt nem képes ellátni ezt a kiemelten fontos feladatát.

² A kiemelést, az elválasztást és a nevelésbe vételt szinonimaként használom.

³ <https://www.ajbh.hu/-/eroforrasokat-a-megelozesre-es-az-alapellatasra-az-ombudsman-a-gyermekek-csaladbol-valo-elsodlegesen-anyagi-okbol-torteno-kiemelesek-gyakorlatarol?inheritRedirect=true&redirect=%2F> (Utolsó letöltés: 2024. 01. 17.) Az ügyszökhöz kapcsolódóan a TASZ stratégiai pert indított a jogellenes gyermekkiemelések ellen.

⁴ AJB-3534/2016

A nevelésbe vételt (1) kizárólag illetékes hatóság rendelheti el (2) bírósági jogorvoslat lehetőségével (3) a törvényeknek megfelelően és (4) minden érdekelt félnek lehetőséget biztosítva, hogy kifejtthessék véleményüket és részt vegyenek a döntéshozatalban. Az illetékes hatóságnak képesnek kell lennie dönteni arról, hogy mi a gyermek legfőbb érdeke. E követelménynek csak akkor tud megfelelni, ha a döntéshozók megfelelő képzést kapnak és kellő szakmai tapasztalattal végzik a munkájukat. Bár a hazai jogszabály rendelkezik határidőkről⁵ – az Egyezmény nem határoz meg időkorlátot a hatósági és/vagy bírósági eljárásra – számos esetben a gyámhivatali eljárások túlságosan hosszúra nyúlnak, következésképpen ezzel is folyamatosan megsértik a szakellátásban élők jogait (Kézikönyv 2009).

A 2. bekezdésben megfogalmazott követelményt a Gyermekvédelmi törvény⁶ is tartalmazza, s bár a hatósági eljárások ennek többnyire eleget tesznek, mégis a gyakorlati megvalósítással kapcsolatban felmerülhetnek aggályok. Valóban érvényesül-e az érdekelt felek kliens-képe az elhelyezési tárgyalások során? Vajon kialakult-e az egyenrangú felek együttműködésen és segítő-támogató partneri kapcsolatán alapuló döntéshozatal? A Gyermekvédelmi törvény egyik kiemelt célja volt, hogy a szülők kezdetben vegyenek részt pártfogó szolgáltatásokban, és végső lehetőségként maradjanak meg a kötelezettségekkel járó hatósági intézkedések. Szöllősi (2017: 17) húsz év távlatából így látja: „rövid idő alatt kiderült, hogy sem a szociális munkások alkalmazása, sem a sorrendiség nem gátolta meg azt, hogy az új intézmények váljanak a kontroll fő gyakorlóivá.” Felmerül, hogy a 9. cikk 2. bekezdése milyen formában valósítható meg egy olyan rendszer keretei között, aminek bár a jogszabályi háttere valóban figyelemmel van a gyermeki jogokra, maga a rendszer működési mechanizmusait még mindig a paternalista alá-fölé rendeltségi viszony határozza meg, amiben az elsődleges eszköz a kliensek kontrollálása és fegyelmzése.

Hazánkban a szülőktől való elválasztásnak, a nevelésbe vételnek az egyik kulcsfogalma a veszélyeztetettség⁷. A gyermekvédelmi rendszer egyik legnagyobb adóssága, hogy évtizedek óta nem rendezte érdemben ezt a fogalmat. Így az egész ellátórendszer egy olyan pontos definíciót nélkülöző fogalomra épül, ami önmagában eredményez végeláthatatlan mennyiségű bizonytalan, kiszámíthatatlan diszkrecionális döntést (Rácz 2016). A veszélyeztetettség társadalmi és/vagy politikai esszencialista konstrukció (Szöllősi 2003), s e fogalom mindenkori értelmezése valójában azt tükrözi, hogy miként vélekedik az uralkodó politikai elit a társadalmi problémákról, és ezért nem nyújthat objektív támaszt a gyermekvédelemben dolgozóknak.

12. cikk – A gyermek véleményének tiszteletben tartása

A 12. cikkben leírtak jelentőségét mutatja, hogy ezt a követelményt az Egyezmény minden cikkének végrehajtása során figyelembe kell venni, s ez nem függhet a rendelkezésre álló erőforrásoktól. Az 1. bekezdés megköveteli, hogy a gyermek az összes őt érintő ügyben kifejezhesse véleményét és korának, illetve érettségi fokának figyelembevételével azt tekintetbe is ve-

⁵ Ákr. 50. § (2)

⁶ Gyvt. 8. § (1) és 9. § (1) e)

⁷ Gyvt. 5. § n)

gyék. A 2. bekezdés külön kiemeli a gyermek- és fiatalkorút⁸ érintő bírósági és hatósági (pl. nevelésbe vétel) eljárásokban való meghallgatás jogát. A Bizottság szorgalmazza azt is, hogy az államok időszakosan vizsgálják felül, hogy az eljárások során a gyakorlatban milyen mértékben veszik figyelembe a fiatalkorúak véleményét (Kézikönyv 2009).

Elvárás az is, hogy a gyermekeket olyan aktív jogalanyoknak tekintsék, akik saját érzésekkel és nézetekkel rendelkeznek. A részes államok tehát nem elégedhetnek meg a jogszabályokban rögzített gyermeki jogok érvényesítésével, hanem a gyerekeket, a környezetüket és a társadalmat is edukálniuk kell annak érdekében, hogy minél hatékonyabban érvényesüljenek a 12. cikkben megfogalmazott jogok (pl. az Egyezmény megismertetése szerepeljen a tantervekben, információs programok, gyermekekkel dolgozó szakemberek folyamatos képzésének bevezetése).

De vajon eleget tesznek-e állami szinten a gyermekvédelmi rendszer irányításáért felelősök a megfelelő edukációért? Véleményem szerint nem: a hazai rendszer még mindig adós az állami továbbképzésekkel, a szakmai ismertetőkkal, az edukációs programokkal, de még a felsőoktatási szakok ez irányú reformjával is. Ezekre a problémákra Rácz (2022: 147) interjúalanyai is rámutatnak: a gyermekvédelmi szakma jelenlegi helyzetét jelentős hiányosságok jellemzik. A szakmai szervezetek vagy nem léteznek, vagy nem működnek hatékonyan, továbbá hiányzik a szakmai párbeszéd és a módszertani fejlesztés rendszerszintű kerete. Az ehhez szükséges kommunikációs mezőt és a szakmai diskurzus alapját magának a szakmának kellene megteremtenie állami segítséggel, de erre a jelenlegi helyzetben egyáltalán nem számíthat. Ezért a fejlődés irányának meghatározásában a belső kontroll erősítése, valamint az önálló szakmai önfejlesztés kialakítása lenne kívánatos. Azonban ezt az önálló fejlődési folyamatot számos tényező hátráltatja, amelyek közül hangsúlyosan említendő a motiválatlanság, az alacsony bérszínvonal, a szakma alacsony társadalmi presztízse, valamint a jelentős munkahelyi terhelés. Ezeket a problémákat tovább súlyosbítja, hogy a szakirányú felsőfokú képzések valójában nem készítene fel a mindennapi munkavégzésre, s ez bizonytalanságot eredményez a pályakezdő szakemberek mindennapi tevékenységében. A fentiek összességében a munkavállalók gyors kiégéséhez vezethetnek, amely csökkenti a gyermekvédelmi rendszer hatékonyságát.

Jóllehet, a Gyermekvédelmi törvény⁹ az Egyezményhez igyekezett igazítani a gyermekvédelem kereteit, már röviddel az elvárt átalakulás után kiderült, hogy a gyakorlati rendszernek a törvényhez való igazodásához nem lesz érdemi felkészülési idő: „ő [Herczog Mária – saját megjegyzés] szorgalmazta azt is, hogy a törvény [Gyermekvédelmi törvény – saját megjegyzés] bevezetését kétévnyi felkészülési időszakkal kellene megalapozni. (...) Erre sajnos akkor nem volt mód” (Domszky 2017: 288). Valójában mind az Egyezmény, mind a Gyermekvédelmi törvény gyermekjogi szemléletének a szakmában való elmélyítése még várat magára 1997 óta.

⁸ Bár a magyar jogszabályok életkoruk alapján külön kategóriákba sorolják a 18 év alatti személyeket, ez a gyámhivatali tárgyalásokon – a témám szempontjából – irreleváns.

⁹ Gyvt. 8. § (1) és 9. § (1) e)

16. cikk – A gyermek magánélethez való joga

A 16. cikk betartása jelenti az egyik legnagyobb kihívást a gyermekotthoni nevelés során, mivel olyan követelményeket fogalmaz meg, amelyeket a kialakult nevelési gyakorlatok is eltérően értelmeznek, kezelnek: ilyen például, hogy milyen legyen a gyermek élettere, miként érvényesülhet a bizalmas tanácsadáshoz való joga, biztosítható-e a kapcsolatainak és a kommunikációjának magánjellege, a róla gyűjtött és nyilvántartott adatok megismerhetősége. A gyermekotthonokban a magánélethez való jogot elsősorban a totális intézményi működés szigorú szabályai és az élet minden területére kiterjedő kontroll korlátozzák, amely megakadályozza a lakók önálló döntéshozatalát és személyes tereik kialakítását. Az intézményi struktúrák a gyermekek minden interakcióját és tevékenységét szabályozzák, ezáltal csökkentve az autonóm tér kialakításának lehetőségét, amely a magánélet egyik alapfeltétele. A személytelen környezet, a közös terek használata és az egyéni preferenciák figyelmen kívül hagyása szintén aláássa a gyermekek magánélethez való jogát. A rotációban dolgozó nevelők és a folyamatos megfigyelés kultúrája tovább erősíti a lakók kontrolláltságának érzését, amely a személyes határok kialakítását akadályozza. Az egyenlő bánásmód elvének intézményi értelmezése, amely gyakran az egyéni igények homogenizálására törekszik, szintén hozzájárul ahhoz, hogy a gyermekek nem gyakorolhatják teljesen körülményes magánélethez való jogait (Goffman 1961).

A gyermekek magánéletét bentlakásos intézményi formában kiemelten veszélyezteti a túlszűfolttság és az érdemi figyelem hiánya, amire a Gyermekjogi jelentés (2022: 41) is felhívja a figyelmet: „2022-ben az állampolgári jogok biztosa több jelentésében is hangsúlyozta¹⁰, hogy a törvényileg meghatározott létszámmínimum teljesítésének hiánya veszélyezteti a gyermekek védelemhez és gondoskodáshoz való jogának érvényesülését”. A 16. cikk megköveteli, hogy a gyermek számára a jogszabályok lehetőséget adjanak arra, hogy tudjon (1) a róla tárolt információk létezéséről, (2) kik, miért és milyen formában tárolják ezeket az információkat, (3) betekinthessen ezekbe az iratokba, adatokba és (4) szükség esetén megkérdőjelezhesse és akár egy független testület segítségével kijavítsa azokat, amelyek szintén sokszor visszasságot okoznak akár, már az intézményi elhelyezés során (Kézikönyv 2009).

A gyakorlati munkában további speciális esetek adódhatnak abból a helyzetből, ha a gyermekotthonon kívül más intézményt vagy hatóságot is érint a gyermek magánéletével kapcsolatos probléma. Ilyenkor szintén felvetődik, hogy a növendékeket milyen mértékben vonják be a döntéshozatalba és osztanak meg velük információkat a rájuk vonatkozó ügyintézésről. E tekintetben hiányoznak a rendszerszinten bevezetett jó gyakorlatok. Különösen jelentős eseteknél (pl. gyermekprostitúció kihasználása, kiskorú veszélyeztetése stb.) mind a rendőrségi-hatósági, mind a gyámhivatali eljárások jelentős része kizárólag az ügyben éppen eljáró személy hozzáállásán múlik. Amikor például a fiatakorú növendék értesíti a gyermekotthon munkatársait valamiféle nem konszenzuális szexuális eseményről (szexuális erőszak, gyermekprostitúció) a rendszer hatósági, büntetőeljárás folyamatokkal reagál, de elmulasztja az áldozatsegítést (vö. Vidra – Katona – Sebhelyi 2018). Gyakran tapasztalható, hogy a legtöbb alrendszer az elkövetőre összpontosít; sokkal több személy fókuszál arra, hogy a tettesnek kijáró büntetés ne maradjon el, mintsem arra, hogy az áldozat adekvát kríziskezelés után megfelelő nevelési környezetben kapjon pszichológiai támogatást.

¹⁰ AJB-1106/2022 és AJB-1748/2022

18. cikk – A szülők közös felelőssége az állam támogatásával

A 18. cikk első két bekezdésével kapcsolatban mutatkozik meg legerősebben a gyermekjogok által meghatározott keretrendszer és az ellátórendszerek mindennapi gyakorlata közötti diszkrepancia. Annak ellenére, hogy a 2. bekezdés rámutat az állam felelősségére és szerepére, hazánkban a rendszerváltás óta valójában nem jött létre a gyermeki jogokat figyelembe vevő, közös felelősségen alapuló gyermekvédelmi rendszer. Balogh és munkatársai (Balogh – Gregorits – Rácz 2019: 45) rámutatnak, hogy számos diszfunkció csak bemerevíti „az 1989 óta lebontandó, paternalista szemléletű gyermekvédelmi rendszert, melyben a gyermeki jogok széleskörű védelme és a szülőség, mint társadalmi érték támogatása csak patetikus teória tud lenni.”

Milyen formában törekszik meghatározni az Egyezmény a szülők és az állam közös felelősségét? A Kézikönyv (2009) alapján az államoknak az érintett családokat olyan hatékony, gyakorlati intézkedésekkel kell támogatniuk mint például anyagi, lakhatási támogatás, napközbeni gyermekgondozás, otthoni segítség vagy pszichológiai és más szakmai felajánlás. Jóllehet, a 18. cikk elsősorban a szülők és az állam felelősségének meghatározásáról szól és nem kifejezetten gyermekvédelmi témájú (lásd 20. cikk), viszont arra mindenképpen felhívja a figyelmet, hogy mind a gyermekvédelemben, mind a családpolitikában égetően szükséges szakmai alapokra helyezni a felelősség keretezésének kérdéseit.

Optimális esetben elvárható lenne, hogy hatékony intézkedések segítsék a nevelésbe vett gyermekek hazagondozását, de a jelenlegi rendszerben nem reális cél a hazagondozás. A felelősségmegosztás a gyermekotthon, a gyermekvédelmi gyám és az alapellátáshoz tartozó családgondozók között nem váltotta be a hozzáfűzött reményeket a hatékony együttműködés híján, ezért kevés az esély a sikeres hazagondozásra (a gyerekek sok esetben rövid idő után visszakérülnek a gyermekotthonokba). Erre a problémára a Gyermekjogi jelentés (2022: 42) is felhívja a figyelmet, mivel a legtöbb gyermek csak a 18. életévének betöltése után hagyja el a szakellátást. Megállapítható, hogy a gyermekvédelmi rendszer nem látja el családgondozói feladatát, és nincsen számonkérhető felelőse annak, hogy ki milyen lépéseket tesz meg a hazagondozás hatékonyságának érdekében.

19. cikk – A gyermek joga az erőszak minden formájától való védelemhez

A 19. cikkel kapcsolatban üdvözlendő, hogy a Bizottság nem hagyatkozik kizárólag jogi tiltásokra és igazságszolgáltatási eljárásokra a gyermekekkel szembeni erőszak esetén, hanem kiemelten fontosnak tartja, hogy „a tiltást a tudatosság és a probléma iránti érzékenység növelésével és képzésekkel kell támogatni” (Kézikönyv 2009: 184). Ezzel szemben a gyermekotthonokban – annak ellenére, hogy nagyon magas számban felülreprezentáltak a komplex traumákat átélt gyerekek –, az otthon munkatársainak nem tartanak rendszeresen képzéseket az erőszak megelőzéséről és kezeléséről. A munkavállalásnak nem feltétele (1) az erőszak személyiségfejlődésre gyakorolt hatásainak az ismerete, (2) a családban átélt erőszak és a gyermek problémaviselkedése közötti összefüggés ismerete vagy (3) alapvetően az erőszak-transzformáció pszichodinamikája.

A 2. bekezdés kapcsolódik a 18. cikkhez is, ami kötelezi a részes államokat arra, hogy szükség esetén megfelelő segítséget nyújtsanak a szülőknek a gyermeknevelési feladatokhoz. Ez

Magyarországon az alapellátásba tartozik, olyan fontos feladatok mellett mint a családon belüli erőszak megelőzése és kezelése. De meg tud-e felelni a rendszer ennek a követelménynek? Rácz (2022: 151) általánosságban rámutat, hogy a hazai alapellátás súlyos nehézségekkel küzd, amelyek a szakellátásban csapódnak le, valójában tovább rontva a helyzetet. Így jogosan merül fel az a funkcionális szemléletű kérdés, hogy ebben az esetben vajon mi a szerepe a gyermekvédelmi alapellátásnak, ha nem képes betölteni a jogszabályokban meghatározott feladatot (ti. családi diszfunkciók korrekcióját)? Igaz, a 19. cikk kiemelten kezeli az erőszakkal kapcsolatos megelőzés jelentőségét, a hazai alapellátás (aminek elsődleges feladata is ez lenne) alulfinanszírozottságából és strukturális feszültségeiből adódóan ennek a követelménynek nem tud eleget tenni; a családok már csak akkor kerülnek a rendszer látókörébe, amikor már kialakult a krízishelyzet (Rácz 2022: 160).

A gyermekvédelmi intézetek „zárt” és „elszigetelt” világa gyakran megnöveli az intézményen belüli erőszak megjelenésének gyakoriságát, amire a nevelők nem képesek megfelelő válaszokat adni, ezzel ellehetetlenítve a 2. bekezdésben meghatározott reakció érvényesítését. Ez kriminológiai szempontból azért is kiemelten jelentős, mert a gyermekbántalmazás csökkenésével a bűnelkövetésben érintett fiatalok aránya is csökken (Herczog 2008). A helyzetet tovább súlyosbítja, hogy maguk a gyermekvédelemben dolgozó szakemberek is sokszor úgy érzik, hogy csak a jogszabályban meghatározott minimumot (pl. étkeztetés, ruháztatás, tisztálkodás) tudják biztosítani, és nagyon kevés a lehetőség a helyi, egyéni szükségletekhez igazított nevelési gyakorlat kialakítására (Rácz 2022).

Bár a gyermekotthoni csoportokban a zaklatás és az erőszak érzékeny és hatékony kezelésére alig van mód, mégis működhetnének olyan resztoratív technikán alapuló jóvátételi körök, amelyek megoldási lehetőséget nyújtanak a legtöbb konfliktusra. Azonban az ilyen jellegű csoportkörben a nevelőknek fel kell hagyniuk a rövid távú célokra fókuszáló ún. hirtelen ráhatás pedagógiájával, mert az csak pillanatnyi eredménnyel kecsegtet, és a hosszú távú tervezésre és kivitelezésre kell összpontosítaniuk. A helyreállító szemlélet és gyakorlat alkalmazása a pedagógiai kultúrába kiemelten jelentős, mert az ilyen típusú eljárások lehetőséget biztosítanak minden fél számára, hogy megosszák érzéseiket, sérelmeiket, szükségleteiket és ettől még az áldozat biztonságérzete is növekszik (Gönczöl 2007). A hatalomgyakorlással, az autoriter nevelői szerepből megoldott konfliktusokkal szemben a jóvátételi körben az áldozatnak és az elkövetőnek érdemben rendeződik a kapcsolata és fejlődnek a szociális kompetenciái. Mi több, a helyreállító technika eredményes bűnmegelőzési szempontból is, különösen fiatalok körében (Strang – Sherman 2007). A gyakorlatban tapasztalható, hogy a gyermekek szívesen részt vesznek az effajta csoportkörön és később már önmaguktól tudják felhasználni az ott elsajátított képességeket (én-kommunikáció, szükséglet-kommunikáció, asszertív technikák stb.).

20. cikk – A családjuktól megfosztott gyermekek

Bár a 20. cikk konkrétan nem mondja ki, de utal rá, hogy a gyermekvédelmi intézményben való elhelyezés csak utolsó lehetőség lehet, azt megelőzően megfelelő családi környezetbe való elhelyezésre kell törekedni. Maga a Bizottság elismeri (Kézikönyv 2009: 203), hogy a gyermekek az intézményekben vannak kitéve legnagyobb arányban erőszaknak (vö. előző cikk) és

érzelmi elhanyagolásnak – a Gyermekvédelmi törvényben is megjelenő irányelv szerint ez kifejezetten igaz a három éven aluli gyermekekre. Az ENSZ egyik kutatása¹¹ alapján nem csak hazánkban jelent rendszerszintű gondot a gyermekvédelmi intézményekben tapasztalható bántalmazó nevelési környezet. Nemzetközi szinten is hasonló problémákkal szembesülnek a szakemberek, mint Magyarországon; az intézményekben tapasztalható erőszak nagyon sokszínű (fizikai bántalmazás, bútorhoz kötözés, jeges szobába zárás stb.), a fogyatékkal élő gyerekekkel szemben aránytalanul magas a visszaélések és az elhanyagolás aránya.

Az intézményi elhelyezéssel összefüggésben a részes államoknak hatékony intézkedésekkel támogatniuk kell a megfelelő képzésű munkaerő elérhetőségét, a gyermekek szükségleteinek kielégítését, az életminőségük javítását, és a bántalmazással szembeni védelmet. Mi több, az intézményekben mindent meg kell tenni annak érdekében, hogy biztosítsák a 12. cikkben foglaltakat (a gyermek véleményének tiszteletben tartása); tudatos lépésekkel kell támogatni, hogy az intézményekben dolgozók meghallgassák és figyelembe vegyék a gyerekek véleményét. Az elv gyakorlati megvalósításának akadályait jól mutatja, hogy a rendszerben dolgozók véleménye szerint is a szakmai előírások és elvek gyakorlati alkalmazása sokszor nem történik meg (Rácz 2016: 157).

Nem kizárólag a gyermekotthonban dolgozó szakemberen múlik, hogy a szakmai irányelvek és előírások milyen formában valósíthatók meg, mivel a gyermekotthoni nevelési környezet olyan mesterségesen konstruált tér, ami önmaga lehetetlenné teszi a szükségletekre és igényekre adekvátan reagáló rendszer kiépülését és fenntartását. Ezt leginkább az okozza, hogy a családpótló funkciót a családokra jellemző szeretet és identitás nélkül kell helyettesíteni az intézményekben, így az effajta szükségletkielégítő funkció normatív szabályokra épül (Rácz 2016). Domszky (2011: 4) szerint a gyermekvédelmi intézményekben a személyiségfejlődést és a társadalmi integrációt olyan szituációkban próbálják szinkronba hozni, amikor ezt jelentős mértékben akadályozzák hiányállapotok és káros tényezők.

Noha a gyermekotthonokban jogszabályi kötelezettség alapján kell érdekvédelmi és -érvényesítési fórumokat tartani (ún. érdekképviselési fórum, otthongyűlés) ezeknek a gyakorlati haszna azért vész el, mert az effajta eseményeken a gyermekek sokszor nem a helyi, hanem rendszerszintű problémákra mutatnak rá (pl. alacsony zsebpénz, ruházattási ellátmány, iskolai kudarcok), amiket az adott intézménynek önmagában lehetetlen orvosolnia. Így annak ellenére, hogy sokszor bizalmas körben lehetőséget kap a problémái megfogalmazására, azokra a nevelők nem tudnak a szükségleteihez igazodó válaszokat adni, mivel alapvetően nincs módjuk azokon változtatni. Ez a folyamatos és elkerülhetetlen feszültség tovább nehezíti a növendékekkel végzett munkát, amelyekben gyakran a vérszerinti családok is érintettek, mivel a gyermekotthoni nevelővel találkozik a legtöbbször a hozzátartozó az ellátórendszer többi szereplőjéhez (pl. gyermekvédelmi gyám, gyámügyi ügyintéző, gyerekjogi képviselő) képest. Ennek az egyik következménye, hogy a gyermekvédelmi szakemberek jelentős részének a szülő-képe negatív és a családok viselkedését erősen bírálják (Rácz 2022).

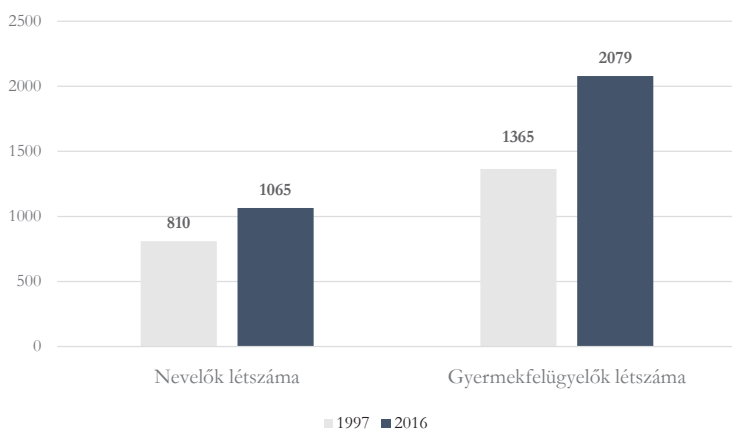
A 3. bekezdésben megfogalmazott igény a nevelés folytonosságának biztosítására is nehezen valósítható meg a gyermekvédelemben. Az ellátórendszerben összpontosul a hazai lakhatás- és foglalkoztatáspolitikai sokféle működési zavara, mivel a hozzátartozók gyakori lakó-

¹¹ Az Egyesült Nemzetek gyerekekkel szembeni erőszakról szóló vizsgálata független szakértőjének jelentése, A/61/299, 55–59. bekezdés

és munkahely változtatása miatt a gyerekek is sokszor gondozási hely változtatásra kényszerülnek. Azonban a hozzátartozó költözése a bizonytalan lakhatási helyzet miatt kifejezetten nem a gyermekvédelmi rendszer fogyatékosága, mindenesetre felveti a kérdést, hogy a jelenlegi közigazgatási rendszer milyen mértékben van tekintettel a nevelés folytonosságának biztosítására. A nevelés állandóságával kapcsolatos kihívások miatt az Egyezmény kötelezi a részes államokat, hogy mindent tegyenek meg annak érdekében, hogy megelőzzék a gondozás során a gyermek többszöri áthelyezését.¹²

A folytonossággal kapcsolatban megkerülhetetlen problémát jelent a munkavállalók nem megfelelő felkészítése, végzettsége és a folyamatos fluktuációja, ami szintén több évtizede nehezíti meg az ellátórendszer hatékony működtetését. A munkaerőhiány nem kedvez a magas színvonalú szakmai tartalom megőrzésének, mivel egyfelől csökkenti a munkavállalókkal szembeni elvárásokat, másfelől megfelelő képesítés nélküli dolgozók tömeges felvételét eredményezi (Rácz 2022: 137). Az 1. számú ábra lesújtó képet fest a munkavállalók iskolázottsági arányáról; a gyermekvédelmi törvény óta hozzávetőleg 200 fővel nőtt a felsőoktatási végzettségű, nevelői munkakörben dolgozók száma, míg ennek háromszorosával a legfeljebb alapfokú végzettséggel rendelkező gyermekfelügyelőké. Bár frissebb adat nem áll rendelkezésre, az elmúlt időszakban jelentősen megnőtt a pályaelhagyók száma¹³.

1. ábra A gyermekotthonokban foglalkoztatottak számának alakulása 1997–2016 között
 Forrás: Gulyásné Kovács – Tóth 2017, saját szerkesztés

Álláspontom szerint egyértelműen nem lehet kijelenteni, hogy a jogszabályban¹⁴ meghatározott területeken megszerzett felsőfokú végzettség feltétlenül elegendő a magas színvonalú szakmai munkához. Ezt a széles merítési hálót azért is kell alkalmazni, mert a magyar felsőoktatásban nincsen olyan szakirány, ahol kifejezetten gyermekotthoni nevelőket képeznének.

¹² Lásd Gyvt. 9. § (1) a)

¹³ https://nepszava.hu/3248361_neveloszulok-gyermekvedelem-felmondas-atvilagit-as-etvitel-ellenorzes

¹⁴ 15/1998. (IV. 30.) NM rendelet

A fluktuációval kapcsolatban a Nemzeti Megelőző Mechanizmus¹⁵ (NMM) keretében végzett munkája során az alapvető jogok biztosa az egyik jelentésében¹⁶ azt írja, hogy „a magas fluktuáció a munkavállalók türelmetlenségéhez, feszültségek megjelenéséhez vezethet, fokozza a kiegész veszélyét, hatása a gyermekekkel való bánásmódban is megnyilvánulhat, csökkentheti a megértő, elfogadó viszonyulást.” A fluktuációval összefüggésben felmerül, hogy a gyerekekkel kapcsolatos sokféle kihívásra (ahogyan korábban utaltam rá) milyen módon tudnak reagálni az újabb és újabb nevelők, s így miként biztosítható az a nevelési környezet, amiben az értékek és a normák közvetítése folyamatos és egyenletes. Alapvetően hiányzik az intézményes nevelés általánosan elfogadott érték-, norma- és attitűdháttere, így a gyermekotthonokban tapasztalható konfliktushelyzetekre vagy problémaviselkedésre általában az adott szolgálatot ellátó kolléga saját, sokszor nem szakmai álláspontja szerint reagál. A gyermekotthonokban az állandóan jelen lévő problémákra – gyakori engedély nélküli távollétek, rongálások, kortárs bántalmazás, fizikai és szexuális erőszak, gyermekprostitúció, fiatalkori deviancia, terhességmegszakítás stb. – nincsenek a gyermekjogokat figyelembe vevő eljárások, standardizált jó gyakorlatok, tudásmegosztáson alapuló protokollok, és ezeknek a létrehozását a folyamatos fluktuáció még tovább nehezíti, mert a gyakori változások miatt még egy motivált munkaközösség sem képes áthidalni az akadályokat.

Az Egyezmény több cikkével (2. cikk a diszkriminációval szembeni védelem, 13. cikk szabad véleménynyilvánítás, 16. cikk a magánélethez való jog, 19. cikk védelem az erőszakkal szemben) összefüggésben felszólítja a gyermekvédelmi intézményeket, hogy ne alkalmazzanak olyan káros intézkedéseket, amelyek negatívan befolyásolják a gyermek fejlődését és szocializációját. Ilyen például egyenruha viselésének kötelezővé tétele, személyes információval való visszaélés, szabadság korlátozása, nyugtató gyógyszerek alkalmazása, étel- és alvás megvonás, családi kapcsolattartás korlátozása. Az ún. fekete pedagógia megjelenésével a gyermekvédelmi intézményekben gyakran tapasztalható a fanatizáló, értékmonista félrenevelés, amelynek eredményeként a nevelési eszközök kimerülnek a kártékony reakciókban¹⁷, miközben a gyermekotthoni nevelési gyakorlat egyáltalán nem bővül a gyermekjogokat és a személyiségfejlődést egyaránt figyelembe vevő módszerekkel.

24. cikk – A gyermek joga az egészséghez és az egészségügyi szolgáltatásokhoz

A 24. cikk 1. bekezdése azért kiemelt jelentőségű a gyermekvédelmi intézmények szempontjából, mert a gyógyító-nevelés, vagyis a mentális egészség fontosságára is rámutat. Az ellátórendszer talán legnagyobb hiányossága, hogy míg jogszabályban¹⁸ elismeri a mentálhigiénés szolgáltatás fontosságát, valójában a gyakorlatban ennek semmilyen szinten nem tesz eleget. Ez azért különösen jelentős, mert a komplex traumatizációt átélt gyerek viselkedésében sokszor jelennek meg különböző formában a traumák hatásai: pszichoszomatikus tünetek, illetve a társadalom megítélése alapján deviánsnak tartott magatartási formák, így például a

¹⁵ A TASZ sokszor kritikával illette a Nemzeti Megelőző Mechanizmus megbízhatóságát.

¹⁶ AJB-1748/2022: 12

¹⁷ Vö. AJB-704/2016., AJB-130/2016. és AJB-159/2017.

¹⁸ Gyvt. 45. § (1)

mindennapi alkalmazkodó képesség deficitjei, a stresszválasz rendszer nonkonformnak tűnő reakciói, az érzelemszabályozás nehézsége. A gyermekkorban elszenvedett traumák befolyásolják az agy fejlődését, leginkább a stresszválaszra adott reakciókban. Okozhatnak szociális készségekben való elmaradást, kognitív teljesítőképesség romlását vagy érzelemszabályozási nehézségeket (Rihmer 2009), s ezek a későbbiekben kriminogén faktorokként jelenhetnek meg. Káló és munkatársainak (Káló – Hegedűs – Bihari – Szécsi 2019) hazai vizsgálata rámutat, hogy a szakellátásban élők esetén kapcsolat állhat fenn a traumák és a kábítószerfogyasztás között.

Véleményem szerint a gyermekvédelmi rendszerből hiányoznak a traumafeldolgozást biztosító intézmények, illetve a gyermekotthoni központoknak sok esetben egyszerűen nincs anyagi forrása arra, hogy elérhetővé tegyenek akár több éves pszichoterápiát. Emellett a munkavállalásnak sem feltétele a traumatudatos gyakorlat és elmélet ismerete – valójában ezek nem is léteznek gyermekotthonokra standardizált formában –, illetve a rendszerben nem találhatóak meg kötelezően a traumatudatosságot hirdető továbbképzések és a megfelelő szakmai anyagok. A helyzetet súlyosbítja, hogy a növendékek esetén a múltbeli, a kiemeléshez és az intézményben történő elhelyezéshez köthető traumák hatása összeadódik. A családból való kiemelés már alapvetően együtt jár a gyermek személyiségfejlődésének sérülésével (Andorka 2006). Jóllehet, a jogalkotó gondoskodott pszichológusi munkaköréről, de a traumafeldolgozás feltételei mégis hiányoznak (pl. elhatárolt szerepek, élettértől elkülönülő helyszín). A gyakorlatban azonban a pszichológusok és a nevelők sem a szaktudásuknak megfelelő feladatokat látnak el: a gyermekeket kísérik az iskolába, beszerzik az ellátmányt, orvoshoz viszik őket vagy ruhát javítanak. Az effajta leterheltség mellett éppen a legfontosabb feladataikra nem tudnak koncentrálni, így a kríziskezelésekben való segédkezésre és a hosszú távú nevelési célok pontosabb kidolgozására. Ráadásul hiányzik mögülük az a mentálhigiénés ellátórendszer, ahová a további ellátásra szoruló növendéket küldeni tudnák. A nevelésbe vett, komplex traumatizációt átélt (több alkalommal szexuálisan és fizikailag bántalmazott, súlyosan elhanyagolt) gyerekek számára nem érhető el ingyenesen sem a szükséges pszichológiai, pszichiátriai kríziskezelés, sem a hosszabb ideig tartó terápiás ellátás.

25. cikk – A gyermek joga a kezelések időszakos felülvizsgálatához

Az Egyezmény kötelezi az államokat, hogy jogszabályokban meghatározott módon vizsgálják felül az elhelyezés indokoltságát és a gondozás folyamatát (Kézikönyv 2009). Ahogy a 12. cikk-nél már kiemelttem, minden ilyen eljárási formánál tekintettel kell lenni a gyermek véleményére, a döntéshozatal előtt, alatt és után is. A Gyermekvédelmi törvény¹⁹ és a gyermekvédelmi hatósági eljárások valóban tartalmazzák ezt a kötelezettséget, viszont a gyakorlatot vizsgálva újból lesújtó képet kapunk a gyermeki jogok érvényesüléséről.

Nagymértékben akadályozza a 25. cikkben foglaltak érvényesíthetőségét, hogy a nevelésbe vétel után a családok kikerülnek a gyermekjólét látóteréből (Rácz 2016: 158). Az elemzésemnek nem tárgya az alapellátás diszfunkcióinak a feltárása, viszont a téma szempontjából érdemes idézni azt, ahogy Rácz (2010: 10) rámutat a hazagondozással kapcsolatos problémákra: „a

¹⁹ Gyvt. 80/A. (1)

családba való visszahelyezés esetében az a helyzet áll elő, hogy (...) a korábbi beavatkozási aktusban a gyereket vérszerinti családjából kiemelő gyermekvédelmi szakember most úgy nyújt szakmai segítséget, hogy már szakember-szerepben testet öltő kettős funkciójával jelzi, hogy ha szükséges, újból megvédi a családtól a gyereket.”

A nevelésbe vétel időszakos felülvizsgálatának gyakorlati jelentőségét nemcsak a hazagondozással kapcsolatos negatív rendszerszintű anomáliák befolyásolják. Megkérdőjelezhetők a gyámügyi ügyintézők döntéshozatali mechanizmusai, vagyis az, hogy a szakellátásban élők többsége miért csak a 18. életévének betöltése után hagyhatja el a gyermekotthonokat (Gyermekjogi jelentés 2022), ha az alapvető jogok biztosa számos jelentésében²⁰ hangsúlyozta, hogy az állami gondoskodásban élő gyerekek sok esetben rosszabb körülmények között élnek, mint az eredeti családjukban²¹.

Az intézményes bántalmazás (mind a növendékek, mind a növendékek-felnőttek közötti pszichés, olykor szexuális és fizikai abúzus) különösen azokban az esetekben vet fel gyermekjogi, erkölcsi aggályokat, amikor a gyermekotthon falain belül jön létre konfliktus. Ugyanis a nevelésbe vételnek nincsen semmilyen garanciális kerete (vö. 18. cikk), így a gyakorlatban a szakembereknek nagyon sokszor kell magyarázkodnia a vérszerinti szülőnek, hogy miért érvényesülnek jobban a gyermekvédelmi intézményben a gyermeki jogok mint a családi környezetben, ha az intézetben is rendszeres a bántalmazás²². Ezek a rendszer-anomáliák is feloldhatatlan ellentétekhez vezetnek, amiben szintén a családtámogatás elégtelensége és a munkaerőhiány következményei érhetőek tetten.

27. cikk – A gyermek joga a megfelelő életszínvonalhoz

Ebben a cikkben az első három bekezdés kiemelten kezeli az élelmezést, a ruházkodást és a lakhatás kérdését az adott ország körülményeire való tekintettel. Ez a három feltétel az, amit a legtöbb gyermekotthon tud biztosítani az ott élőknek (Rácz 2022). A Kézikönyv (2009) nem részletezi a cikk mélyebb tartalmát, nem tér ki a gyermekvédelmi intézményekben biztosítandó életszínvonalra, pedig annak minősége hazánkban kifejezetten aggasztó.

Annak ellenére, hogy a gyermekotthonban rendszerszinten sok tényező akadályozza a megfelelő életszínvonal kialakítását (tágabban értelmezve az étkezés és ruházttatás kitételét az Egyezményben) és fenntartását a gyermekotthonokban, nem célom annak bizonyítása, hogy a gyermekotthoni elhelyezés és a rossz életkörülmények között szinte determinisztikus kapcsolat van. Bizonyos faktorok véletlenszerű kapcsolatából az erőforrások optimalizált és maximális kihasználása mellett megeshet, hogy a gyermek fejlődése és megélése szerint is jobb nevelési környezetbe kerül, mint amit a vérszerinti családja tudna biztosítani.²³ Ez leginkább annak köszönhető, hogy a gyermekotthonokban lényegesen magasabb színvonalon érhető el a gyermekek számára szakmai segítség (Rácz 2016), hiszen sokkal több ember veszi körül őket mint például a nevelőszülői ellátás esetén. Ez megnöveli az esélyét, hogy a növendék – szeren-

²⁰ Lásd még: AJB-276/2019

²¹ AJB-2875/2020: 13

²² Vö. AJB-569/2023.

²³ Vö. AJB-2875/2020

csés esetben – olyan referenciaszeméllyel találkozzon, aki végigkíséri a fejlődését a szakellátásban töltött évek alatt. Egyetértek Domszkyval (2011: 6) abban, hogy a gyermekek fejlődésére nem kifejezetten az ellátórendszer, hanem inkább egy-egy tehetséges segítő szakember van pozitív hatással. Ez azonban azért tekinthető kivételesnek, mert mint korábban elemeztem, a gyermekvédelemben való munkavállalásnak valójában nincsen semmilyen szakmai feltétele, s ugyanakkor magas a fluktuáció. Noha a 2024. évi törvénymódosítás számos új felvételi követelményt²⁴ vezetett be, hatékonyságának vizsgálata tudományos eszközökkel továbbra is elengedhetetlen annak érdekében, hogy a referenciaszemélyek jelenléte a jövőben ne csupán kivételes és véletlenszerű legyen.

ÖSSZEZÉS

Összegzésként megállapíthatom, hogy a bevezetőben felvetett kérdések megválaszolása során egyre inkább felismertem: a gyermeki jogoknak a gyermekotthonokra vonatkoztatható formális rendszere és a gyakorlati megvalósítás között rendkívül nagy a különbség, a napi gyakorlatot át- és átszövik a feszültséget okozó ellentmondások. Számos rendszerszintű diszfunkció és anomália egymást még inkább erősítő hatása eredményez olyan intézményes és rendszerbántalmazást, amiben a védelemre, támogatásra és gondoskodásra szoruló gyerekek élete még nehezebbé és kiszámíthatatlanabbá válik, mint a családi környezetükben. Az ellátórendszer nemhogy a családi diszfunkciók rendezésére nem tud elég erőforrást mozgósítani, hanem kontraproduktív módon hat az esélyteremtés és -egyenlőség, társadalmi mobilitás és szolidaritás ellenébe, tovább növeli a kirekesztődést és a szelekciót.

A Gyermekvédelmi törvény kettős funkciója rendszerszinten megbukott; a gyermeki jogok mentén meghatározott családmegtartó törekvések, illetve a családon kívüli nevelés koncepciója nem azért nem tud alkalmazkodni a posztmodern társadalmi kihívásokhoz, mert az erőforrások szűkében lévő rendszer bizonyos hiányosságokkal küzd, hanem azért, mert a Gyermekvédelmi törvényen kívül valójában semmilyen feltétele nem alakult ki a modern gyermekvédelmi rendszernek. Az egységes és standardizált gyermekotthoni nevelési módszertan hiánya, a továbbképzések és a felvételi követelmények kiszámíthatatlansága és minősége, a felsőoktatási képzések elégtelensége, a tudományos háttér hiánya, az aktuális politikának a közvéleménytől függő populista hozzáállása évtizedek óta erősen hat a gyermekvédelmi rendszerre, amin a reformelképzelések alig tudtak változtatni. Ez leginkább megfigyelhető azokban a politikai reakciókban, amikor a politikai elit a rendszerszintű alapproblémákra való reagálás helyett a médiában megjelenő nagy visszhangot és társadalmi felháborodást kiváltó tünet-eseményekre – például gyermekhalálra, szexuális visszaélésre – reagál.

A rendszerváltás óta megfigyelhető tendencia, hogy az állam egyre hangsúlyosabban hárítja el a társadalmi problémák kezelésében vállalandó szerepének egy részét, mert idealizálja a racionális-haszonelvű szülői képet, viszont a társadalom peremére szorult családok számára minimális támogatást nyújt. A mindent átható paternalista ideológia hatványozottan jelenik meg a gyermekotthoni ellátásban és a legnagyobb akadálya a gyermeki jogok érvényre juttatásának. Ennek eredményeképpen a tetemes mennyiségű humán erőforrást igénylő rendszer-

²⁴ Gyvt. 10/C. szakasztól

ben az együttműködés alapját az egyéni igények és az informális kapcsolatok fogják jelenteni, s emiatt nagymértékben háttérbe szorul a gyermek legjobb érdeke.

IRODALOM

- Andorka, R. (2006): *Bevezetés a szociológiába*. Budapest: Osiris.
- Balogh, K. – Gregorits, P. – Rácz, A. (2019): A gyermekvédelmi intézményrendszer működési környezetének vizsgálata a 'gyermekvédelem mint szolgáltatás' értelmezési keretrendszer tükrében. *Esély* (3) 26-47. ISSN 0865-0810. http://real.mtak.hu/104972/1/26-47_balogh_gregorits_racz.pdf (Utolsó letöltés: 2023. 10. 02.)
- Domszky, A. (2011): A gyermekvédelmi módszertan társadalmi konstrukciója. *Kapocs*, 10(3): 2–13. https://epa.oszk.hu/02900/02943/00050/pdf/EPA02943_kapocs_2011_3_02-13.pdf (Utolsó letöltés: 2023. 10. 03.)
- Domszky, A. (2017): Horatius és a helyes cselekvés – Módszertan törvényi keretben. In: Lakner, Z. – Gulyásné Kovács, E. – Csókay, L. (szerk.): „...Nem csak szív kell, de kell tudás is!” 20 éves a Gyermekvédelmi Törvény. Budapest: SZOSZAK.EU Nonprofit Kft. 284–304. <http://www.szocialpolitikaiszemle.hu/nem-csak-sziv-kell-de-kell-tudas-is-20-eves-a-gyermekvedelmi-torveny-szemle-konyvek.html> (Utolsó letöltés: 2023. 10. 12.)
- Gönczöl, K. (2007): A helyreállító igazságszolgáltatás filozófiája. *Büntetőjogi Kodifikáció*, 7(2): 3–7. <https://szakikadatbazis.hu/doc/7768396> (Utolsó letöltés: 2021. 05. 09.)
- Gulyásné Kovács, E. – Tóth, J. N. (2017): A magyar gyermekvédelem 20 éve – amit a számok mutatnak. In: Lakner, Z. – Gulyásné Kovács, E. – Csókay, L. (szerk.): „...Nem csak szív kell, de kell tudás is!” 20 éves a Gyermekvédelmi Törvény. Budapest: SZOSZAK.EU Nonprofit Kft. 30–52. <http://www.szocialpolitikaiszemle.hu/nem-csak-sziv-kell-de-kell-tudas-is-20-eves-a-gyermekvedelmi-torveny-szemle-konyvek.html> (Utolsó letöltés: 2023. 10. 12.)
- Gyermekjogi jelentés (2016). Hintalovon Gyermekjogi Alapítvány. https://hintalovon.hu/wp-content/uploads/2020/06/gyermekjogi_jelentes_2016.pdf (Utolsó letöltés: 2024. 01. 12.)
- Gyermekjogi jelentés (2022). Hintalovon Gyermekjogi Alapítvány. https://hintalovon.hu/wp-content/uploads/2023/05/Gyermekjogi_jelentes_2022.pdf (Utolsó letöltés: 2023. 09. 05.)
- Goffman, E. (1961): On the Characteristics of Total Institutions. In: Goffman, E. (szerk.): *Asylums: Essays on the Social Situation of Mental Patients and Other Inmates*. H. n.: Anchor Books, 1.124. <https://doi.org/10.4324/9781351327763-1>
- Herczog, M. (2008): Nincsenek csodák! A gyermekkori bűnelkövetés megelőzéséről és kezeléséről. *Fundamentum*, (2): 79–88. https://epa.oszk.hu/02300/02334/00031/pdf/EPA02334_Fundamentum_2008_02_079-088.pdf (Utolsó letöltés: 2024. 01. 11.)
- Herczog, M. (2020): Gyermekbántalmazás. In: Barabás A. Tünde (szerk.): *Kriminológia MA*. Budapest: Dialóg Campus 95-103. https://nkrepo.uni-nke.hu/xmlui/bitstream/handle/123456789/15694/web_PDF_Kriminologia_MA.pdf?sequence=1 (Utolsó letöltés: 2022. 04. 20.)
- Káló, Zs. – Hegedűs, J. – Bihari, Zs. – Szécsi, J. (2019): A gyermekvédelmi szakellátásban kerülő lányok szerhasználati tapasztalatai és a kezelésbe kerülésük jellemzői egy kvalitatív kutatás

- tükrében. *Esély*, (1): 67–90. http://www.esely.org/kiadvanyok/2019_1/esely_2019-1_2-1_kalo_et_al_gyermekvedelmi_szakellatasba.pdf (Utolsó letöltés: 2023. 03. 08.)
- Katonáné Pehr, E. (2017): A gyámsági kódextől a korszerű gyermekvédelemig. In: Lakner, Z. – Gulyásné Kovács, E. – Csókay, L. (szerk.): „...*Nem csak szív kell, de kell tudás is!*” 20 éves a Gyermekvédelmi Törvény. Budapest: SZOSZAK.EU Nonprofit Kft. 52–69. <http://www.szocialpolitikaszemle.hu/nem-csak-sziv-kell-de-kell-tudas-is-20-eves-a-gyermekvedelmi-torveny-szemle-konyvek.html> (Utolsó letöltés: 2023. 10. 10.)
- Kézikönyv a gyermekjogi egyezmény alkalmazásához (2009). Család, Gyermek, Ifjúság Egyesület. <https://unicef.hu/wp-content/uploads/2014/10/K%C3%A9zik%C3%B6nyv-a-gyermek-jogi-egyezm%C3%A9ny-alkalmaz%C3%A1s%C3%A1hoz.pdf> (Utolsó letöltés: 2024. 01. 23.)
- Rácz, A. (2010): A hazai gyermekvédelem fejlődése a nemzetközi tendenciák tükrében. *Esély*, (6): 4–21. https://www.esely.org/kiadvanyok/2010_6/01racz.indd.pdf (Utolsó letöltés: 2023. 10. 01.)
- Rácz, A. (2015): A gyermeki jogok érvényesítésének gyermekvédelmi példái. *Kapocs*, 14(1): 2–13. https://epa.oszk.hu/02900/02943/00065/pdf/EPA02943_kapocs_2015_1_02-13.pdf (Utolsó letöltés: 2024. 03. 24.)
- Rácz, A. (2016): Gyermekvédelem a változás-elmélet tükrében. *Metszetek*, 5(4): 154–165. https://metszetek.unideb.hu/files/metszetek%202016_4_10_racz.pdf (Utolsó letöltés: 2023. 10. 01.) <https://doi.org/10.18392/METSZ/2016/4/10>
- Rácz, A. (2022): *Teóriától a gyermekvédelem praxisáig*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó. https://www.eltereader.hu/media/2023/03/TaTK_Racz-Andrea_Teoriatol-a-gyermekvedelem-praxisaig.pdf (Utolsó letöltés: 2024. 01. 23.) DOI: <https://doi.org/10.21862/2022/RaczPraxis/5442>
- Rihmer, A. (2009): *Az öngyilkossági kísérletek klinikai és pszichoszociális vonatkozásai, különös tekintettel az affektív temperamentumra, a gyermekkori abúzusokra és a nemi különbségekre*. Doktori disszertáció, SE Szentágotthai János Idegtudományi Doktori Iskola. http://old.semmelweis.hu/wpcontent/phd/phd_live/vedes/export/rihmerannamaria.d.pdf (Utolsó letöltés: 2022. 04. 29.)
- Strang, H. – Sherman, L. (2007): Restorative Justice to Reduce Victimization. In: Welsh, B. C. – Farrington, D. P. (szerk.): *Preventing Crime: What Works for Children, Offenders, Victims and Places*. Springer. 147–160. https://doi.org/10.1007/978-0-387-69169-5_10
- Szöllősi, G. (2003): A gyermekvédelmi probléma mint társadalmi konstrukció. *Esély*, (2): 75–95. http://www.esely.org/kiadvanyok/2003_2/SZOLLOSI.pdf (Utolsó letöltés: 2024. 01. 23.)
- Szöllősi, G. (2017): Az 1997-es gyermekvédelmi reform értelme – Rövid elemzés 20 év elteltével. In: Lakner, Z. – Gulyásné Kovács, E. – Csókay, L. (szerk.): „...*Nem csak szív kell, de kell tudás is!*” 20 éves a Gyermekvédelmi Törvény. Budapest: SZOSZAK.EU Nonprofit Kft. 10–20. <http://www.szocialpolitikaszemle.hu/nem-csak-sziv-kell-de-kell-tudas-is-20-eves-a-gyermekvedelmi-torveny-szemle-konyvek.html> (Utolsó letöltés: 2023. 10. 12.)

Vidra, Zs. – Katona, N. – Sebhelyi, V. (2018): State policies and institutional procedures and practices addressing prostitution and sex trafficking of children in Hungary. *Critical Social Policy*, 38(4): 645–666. <https://doi.org/10.1177/0261018317748318>

JOGSZABÁLYOK

1989. évi ENSZ Gyermekjogi Egyezmény

1997. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról

2016. évi CL. törvény az általános közigazgatási rendtartásról

Az életminőség fogalmának formálódása, illetve az életminőség változása a fogyatékos és pszichoszociális-fogyatékos személyek közösségi lakhatása témájában született vizsgálatok alapján

Ökrösi Dóra

ÖKRÖSI DÓRA: PhD-hallgató, ELTE Szociálpolitikai Doktori Iskola, Slachta Margit Nemzeti Szociálpolitikai Intézet; odora8712@gmail.com

ABSZTRAKT A tanulmány célja a nemzetközi és a hazai fogyatékos és a pszichoszociális-fogyatékos személyek intézményi férőhelykiváltása nyomán végzett életminőség vizsgálatok tapasztalatainak megosztása, ezzel a hazai folyamatok segítése. Elsőként az életminőség fogalmával, formálódásával, majd a fogyatékos személyek lakhatásának életminőségre gyakorolt hatásának leírásával foglalkozom. Maga az életminőség komplex, multidimenziós fogalom, amely az objektív, a szubjektív és a kevert modellekkel írható le. A pusztán csak az anyagi jólétre szorítókozó definíció mellé kialakításra került a szubjektív is, amely az egyén saját megélésére fókuszál. Konszenzusos életminőség definíció azonban jelenleg sincs, így a definíciós viták nem értek véget. A Robert Schalock és kollégái (2002) által kialakított, fogyatékos személyeket középpontba helyező életminőség modell túlmutat a fogalomalkotáson, vagy a mérőeszköz kialakításon, sokkal inkább egy indikátor, amely a szolgáltatások tervezése, kialakítása, illetve működésének értékelése során nyújt segítséget a szakemberek számára. A nyolc kulcselemből álló fogalom mára megkerülhetetlen hivatkozási pont a téma kutatói számára. Az elsősorban fogyatékos személyeket érintő intézményi férőhely-kiváltás az általános emberi jogi és normalizációs mozgalom hatására indult meg az angolszász országokban. Az eredményeképpen létrejövő közösségi lakhatási, valamint a hagyományos intézeti forma vizsgálata, összehasonlítása az életminőség vonatkozásában is népszerű kutatási téma lett. Az erről született nagy mennyiségű irodalomnak egy részét áttekintve kijelenthető, hogy a modern közösségi lakhatás lehet a „jobb élet záloga”. Az említett, meglehetősen heterogén vizsgálatok nagyobb része azt mutatja, a fogyatékos és pszichoszociális-fogyatékos személyek életminősége a közösségi lakhatásban, illetve az oda való kiköltözést követően pozitív irányt vett, az intézeti közeg pedig nem eredményez jó életminőséget.

Kulcsszavak: életminőség, fogyatékoság, pszichoszociális-fogyatékoság, lakhatás, közösségi lakhatás, bentlakásos intézmény

The formation of the concept of quality of life and the change in quality of life based on studies on community housing for disabled and psychosocially disabled persons

ABSTRACT

The aim of the study is to share the experiences of international and domestic quality of life studies conducted following the exchange of institutional accommodation for persons with disabilities and psychosocial disabilities, and to help the domestic processes. First, I deal with the concept and formation of quality of life, and then with the description of the impact of housing for disabled people on the quality of life. Quality of life itself is a complex, multidimensional concept that can be described by objective, subjective and mixed models. In addition to the previous definition limited to material well-being, the subjective one was also developed, which focuses on the individual's own livelihood. However,

there is currently no consensus definition of quality of life, so the definition debates have not ended. The quality-of-life model developed by Robert Schalock and his colleagues (2002), which focuses on disabled people, goes beyond conceptualization or the development of a measuring device, rather it is an indicator that provides assistance to professionals during the planning, design, and evaluation of the operation of services. The concept, which consists of eight key elements, is now an indispensable point of reference for researchers of the topic. The exchange of institutional accommodation, which mainly affects persons with disabilities, started in the Anglophone countries as a result of the general human rights and normalization movement. The examination and comparison of community housing and the traditional institutional form, which emerged as a result, became a popular research topic in relation to the quality of life. Reviewing some of the large amount of literature on this subject, it can be considered that modern community housing can be the „pledge of a better life”. Most of the mentioned, rather heterogeneous studies show that the quality of life of disabled and psychosocially disabled persons in community housing, or after moving out there, took a positive direction, while the institutional environment does not result in a good quality of life.

Keywords: quality of life, disability, psychosocial disability, housing, community housing, residential institution

BEVEZETÉS

Az elmúlt évtizedekben a szociális szolgáltatások esetében egyre gyakrabban merül fel a *minőség* és a *mérés* fontossága (Kopasz et al. 2016, Quality of life, quality of public services, and quality of society, Eurofound, 2017; Quality of health and care services in the EU, Eurofound, 2019). A tanulmány célja a nemzetközi és a hazai fogyatékos és a pszichoszociális-fogyatékos személyek intézményi férőhelykiváltása nyomán végzett életminőség vizsgálatok tapasztalatainak megosztása, ezzel a hazai folyamatok segítése. Az életminőség vizsgálatoknak a férőhely-kiváltás során nagy jelentősége van, hiszen a vizsgálati eredmények alapján leszűrt tapasztalatok beépítése jobb minőségű szolgáltatásokat eredményezhet.

A fogyatékos személyek vonatkozásában az életminőség fogalma megkerülhetetlenné vált, ami az emberi jogi megközelítés és a normalizációs mozgalom térnyerésével, az emberkép változásával esik egybe (Schalock et al. 2002). Azzal a mára már a nagy nemzetközi dokumentumokban alapvetésnek számító igénnyel, hogy a fogyatékos személyeknek ugyanolyan esélyeket kell biztosítani, mint amelyek a társadalom többi tagját is megilletik (Fogyatékos-sággal élő személyek jogairól szóló egyezmény, ENSZ 2006, továbbiakban: ENSZ Egyezmény; Egységes Európai Kiváltási Útmutató 2012). Ez az új megközelítés mérési módszerek kialakítását „igényelte”, amelyek azzal segítik a folyamatok jobb megértését, hogy megfoghatóvá, kimutathatóvá teszik ezt a meglehetősen komplex fogalmat. Később a szociális és egészségügyi szakemberképzések terén is változás indult meg, az új szellemben képzett szakértők, dolgozók megjelenésével egyre inkább kiveszni látszik a korábban uralkodó biomedikális szemlélet. Ezzel párhuzamosan a szolgáltatások ennek szellemében való fejlesztése is fontos céllá vált (Schalock et al. 2002). Azonban az emberi jogi megközelítés, illetve a közösségi életvitel mentén a legfontosabb tényező a fogyatékos személyek önrendelkezésének folyamatos kibontakozása.

Az életminőségre nem kizárólag úgy tekintünk, mint egy egzakt számra, sokkal inkább az egyén saját bevallása alapján leírható állapotra, de legalábbis a kettő ötvözetére. Ebből a meg-

közelítésből juthatunk el a fogyatékos személyek életének, életkörülményeinek vizsgálata esetében is megbízhatóan és eredményesen alkalmazható életminőség fogalomhoz, amely az egyén saját megélését állítja a középpontba az egyéb körülmények mellett.

A nagylétszámú bentlakásos intézmények megszüntetése és „helyükben” a közösségi szolgáltatások, illetve lakhatás kialakítása az elmúlt évtizedekben kiemelkedő jelentőségű szociálpolitikai folyamatnak tekinthető a nemzetközi nyilvánosságban és Magyarországon is a fogyatékosügy témakörében. Az ehhez kapcsolódó életminőség vizsgálatok az elmúlt évtizedekben nyertek teret, a hetvenes években az angolszász országokban, illetve Skandináviában, Magyarországon csak a 2010-es évek második felében jelent meg egy-egy kutatás a témában. Ezek a kutatások nagyrészt a tradicionális nagyintézmények, valamint a modern szemléletű közösségi lakhatási formák életminőség fókuszú összehasonlításával foglalkoznak (Schalock et al. 2002, MacPherson et al. 2012).

Elsőként az életminőség fogalom kialakulásával, evolúciójával foglalkozom. Majd olyan nemzetközi és hazai életminőség méréseket tekintek át, amelyek a fogyatékos személyek lakhatását és annak az életminőségre gyakorolt hatását vizsgálták a teljesség igénye nélkül.

MÓDSZER

A tanulmány írásához a témában született, nemzetközi és hazai életminőség vizsgálatok áttekintését, dokumentumelemzését vállaltam a fogyatékos és a pszichoszociális-fogyatékos személyek férőhelykiváltási programjában részt vettek körében. Fő kérdésem az volt, hogy az áttekintett vizsgálatok alapján kirajzolódhat-e egyértelműen pozitív elmozdulás az életminőség tekintetében az említett két célcsoport esetében.

A fogyatékos, illetve a pszichoszociális-fogyatékos¹ célcsoportokkal foglalkozó életminőség kutatások igen bőségesek és heterogének. Elemzésemben a 2000 után megjelent bentla-

¹ Az ENSZ Egyezmény (2006) egyik hozadéka, hogy a pszichoszociális-fogyatékos személyeket nem különíti el a fogyatékos személyektől. Azonban tanulmányomban gyakran külön-külön kerül említésre a két csoport, mert a kutatások nagyrésze is így vizsgálta esetükben a férőhely-kiváltás hatásait, hiszen az egyes csoportok számukra fenntartott szolgáltatási formákban élnek/éltek. Emellett a magyar jogszabályi környezet is külön kezeli a két típusú fogyatékossgot.

Fogyatékos személy: A Fogyatékosjogi ENSZ Egyezmény (2006) definíciója a következő: „a fogyatékossg egy változó fogalom (...), a fogyatékossg a fogyatékossggal élő személyek és az attitűdbeli, illetve a környezeti akadályok kölcsönhatásának következménye, amely gátolja őket a társadalomban való teljes és hatékony, másokkal azonos alapon történő részvételben.” Az 1. cikk tovább pontosít: „Fogyatékossggal élő személy minden olyan személy, aki hosszan tartó fizikai, értelmi, szellemi vagy érzékszervi károsodással él, amely számos egyéb akadálylyal együtt korlátozhatja az adott személy teljes, hatékony és másokkal egyenlő társadalmi szerepvállalását”.

A 2013. évi LXII. törvény § (1) definiálja a fogyatékos személy fogalmát: „...az a személy, aki tartósan vagy véglegesen olyan érzékszervi, kommunikációs, fizikai, értelmi, pszichoszociális károsodással – illetve ezek bármilyen halmozódásával – él, amely a környezeti, társadalmi és egyéb jelentős akadályokkal kölcsönhatásban a hatékony és másokkal egyenlő társadalmi részvételt korlátozza vagy gátolja.”

Pszichoszociális-fogyatékos személy: Az ENSZ Egyezmény angol nyelvű szövegét idézve: „[p]ersons with disabilities include those who have long-term [...] mental [...] impairments which in interaction with various barriers may hinder their full and effective participation in society on an equal basis with others.” (ENSZ Egyezmény, 2006) A magyar nyelvű fordítás azonban nem tükrözi a fogalmi meghatározás valódi jelentését.

Jelenleg társadalomtudományi közegben a biopszichoszociális modell a meghatározó, amely meghatározza a pszichoszociális fogyatékossg fogalmát. Hogyan a nevében is benne foglaltatik, három tényező (biológiai,

kásos intézményi forma és a közösségi lakhatás életminőség outputjai vonatkozásában tekintetem át kutatási eredményeket. Ezen a tématerületen kulcsfontosságú a 2002-ben megjelent Schalock és munkatársainak a fogyatékos személyek életminősége kapcsán kidolgozott koncepciója, ami azóta is fogalmi alapvetés a területen a tudományos közösség számára is (Schalock 2002). Emellett a kétezres évek közepén, 2006-ban fogadták el az ENSZ fogyatékos emberek jogaira vonatkozó egyezményét is, amely a fogyatékosáskép tágabb értelmezését, illetve a jobb minőségű, önálló, közösségbe integrált szolgáltatásokat szorgalmazza. Áttekin- tésemet tehát a 2000-es évtől kezdtem meg, amelyre egyfajta választóvonalként tekinthetünk.

A keresés a Google Scholar, a ResearchGate adatbázisaiban történt a következő kulcssza- vakra: community home, deinstitutionalization, quality of life, institution, disabled person.

A kutatók jellemzően maguktól a szolgáltatást igénybe vevőktől, első kézből kaptak infor- mációt, azonban egy-egy esetben pl. súlyos halmozottan fogyatékos személyek esetében csa- ládtagok, vagy dolgozók is bevonódtak a kutatásba. Az életminőség a bevont személyek saját megélésen keresztül került mérésre, így ezek a vizsgálatok egyfajta szubjektív életminőséget tükröznek. Ezenfelül két csoportra osztottam a tanulmányokat, az egyikbe az ún. longitudiná- lis, a másikba pedig a keresztmetszeti vizsgálatok kerültek. Nem foglalkoztam a review jellegű szakkikkkel, azok sokszínűsége, változatossága miatt.

Az áttekintett kutatások a vizsgálat célcsoportját, vagy éppen a módszertanukat tekintve az alábbi fontos fogalmi megjegyzések mentén értelmezendők:

- Az intézmény (pl. bentlakásos szociális intézmény, kórház) és közösségi lakhatás² jellege (lakócentrum, lakóotthon, támogatott lakhatás) nem egységes az egyes országokban. Például az angolszász vagy az észak-európai országokban – ahol a legtöbb életminőség kutatás zajlott – a közösségi lakhatási formák kevesebb személy számára biztosítanak

pszichológiai és társadalmi összetevők) együttes hatását jelöli meg az egyén betegségének vagy éppen egészsé- gének befolyásoló tényezőiként (Körműves 2017).

A hazai jogi szabályozásban a pszichoszociális fogyatékoság fogalma nem került egy az egyben definiálásra. Sokkal inkább az állapotra utaló kifejezésekkel találkozhatunk a törvénykezési szövegekben. Az ENSZ Egyez- ményben leírtakhoz hasonlóan a pszichoszociális fogyatékos csoport megnevezést használja a fogyatékos szemé- lyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról szóló 1998. évi XXVI. törvény (Fot.), azonban az egészségügyről szóló 1997. évi CLIV. törvény (Eütv.) pszichiátriai betegeként hivatkozik rájuk. Részletes elemzést készített a témában Gurbai Sándor (Gurbai 2017).

Jelen tanulmányban az Erwing Goffman által meghatározott totális intézmény fogalmat tekintem mérvadó- nak, amelybe többek között beletartozhat a nagylétszámú bentlakásos intézmény is (Goffman 1974).

A támogatott/közösségi lakhatás a férőhely-kiváltási folyamatok során jelent meg, mint a nagy létszámú, bentlakásos intézmények „ellentétpárja”, ahol célként fogalmazódik meg az önálló életvitel, a támogatott dön- téshozatal és a közösségi életvitel. Azonban ez nem csupán egy lakhatási szolgáltatás. (Egységes Európai Kiváltási Útmutató 2012) A támogatott/közösségi lakhatás jellege a különböző országokban nem egységes, főként a lét- számok tekintetében (Šiška – Beadle-Brown 2020).

A jólét egy alapvetően közgazdasági fogalom, míg a jóllét tágabban értelmezendő, inkább a „testi-szellemi jó érzést” jelenti (Gébert 2012).

² Jelen tanulmányban az Erwing Goffman által meghatározott totális intézmény fogalmat tekintem mérvadónak, amelybe többek között beletartozhat a nagylétszámú bentlakásos intézmény is (Goffman 1974).

A támogatott/közösségi lakhatás a férőhely-kiváltási folyamatok során jelent meg, mint a nagy létszámú, bentlakásos intézmények „ellentétpárja”, ahol célként fogalmazódik meg az önálló életvitel, a támogatott dön- téshozatal és a közösségi életvitel. Azonban ez nem csupán egy lakhatási szolgáltatás (Egységes Európai Kiváltási Útmutató 2012). A támogatott/közösségi lakhatás jellege a különböző országokban nem egységes, főként a lét- számok tekintetében (Šiška – Beadle-Brown 2020).

- lakhatást (pl. 1-3 fő), míg például Portugáliában vagy Bulgáriában jellemzően a nagyobb, például akár 10 fő együttélése a megszokott (Šiška – Beadle-Brown 2020).
- A módszerek tekintetében a kvantitatív, a kvalitatív vagy a vegyes típusú életminőség vizsgálatok egyaránt jellemzőek. Leggyakrabban az életminőség Schalock által meghatározott nyolc dimenzióját teljesen vagy részben alkalmazták (pl. egy-egy kiemelt kérdéskört vettek górcső alá), más esetben másik típusú módszertant alkalmaztak. Így maguk a mérőeszközök sem egységesek. Összességében a különböző vizsgálatok módszertana is nagy heterogenitásról ad tanúbizonyságot.
 - A vizsgált csoportokat tekintve szintén egy tágabb halmaz került a látószögembe, mind a nemzetközi, mind a hazai, főként kiváltási folyamatokhoz köthető vizsgálatok nagyobbra szét a fogyatékos és a pszichoszociális fogyatékos személyek körére terjedtek ki. A fogyatékoság mértékét nem minden esetben tüntették fel a szerzők. Emellett az érintettek kora is igen változatos képet mutatott.

Mielőtt ezek ismertetését elvégzem, szeretnék az életminőség fogalommal, annak kialakulásával, fejlődésével és a fogyatékoságtudományban való egyre nagyobb szerepéről írni.

AZ ÉLETMINŐSÉG FOGALOM KIALAKULÁSA ÉS FEJLŐDÉSE

Az életminőség legkorábbi meghatározását az Egészségügyi Világszervezet adta 1946-ban: „*az egyén észlelete az életben elfoglalt helyzetéről, ahogyan azt életterének kultúrája, értékrendszerei, valamint saját céljai, elvárásai, mintái és kapcsolatai befolyásolják. Szélesen értelmezett fogalom, amely bonyolult módon magába foglalja az egyén fizikai egészségét, pszichés állapotát, függetlenségének fokát, társadalmi kapcsolatait, személyes hitét, valamint a környezet lényeges jelenségeihez fűződő viszonyát.*” (Egészségügyi Világszervezet 1946, idézi: Kullmann – Harangozó 1999)

Az életminőség, jóllét³, boldogság fogalmak több tudományágban (pl. pszichológia, filozófia, közgazdaságtan) is a vizsgálódások tárgyát képezték és képezik. Az 1960-as évektől vált a társadalomtudományokban elismert és népszerű fogalommá, tulajdonképpen az anyagi természetű életszínvonal mintegy ellentétpárjaként. A koncepció az említett anyagi jóllétre egy nagyobb, komplexebb életminőség fogalom részeként tekintett. Ez az újraértelmezett fogalom egyszerre tartalmazza az ismert, objektív körülményeket számba vevő, valamint az egyéni megélésen alapuló, szubjektív mutatókat (Berger-Schmidt – Noll 2000). Az életminőség mérését a különböző kultúrák, nemzeti sajátosságok figyelembevételével is megpróbálták validálni, hiszen ezek eltérő jellege nagyban befolyásolhatja az összehasonlíthatóságot (Kulcsár 2020), amennyiben nem fogadjuk el az életminőség módszerek univerzalizásra való törekvését.

Az életminőség vizsgálatára több megközelítés („modell”) áll rendelkezésre: többek között a skandináv (objektív), az amerikai (szubjektív), valamint a kevert modell (Berger – Schmidt, Noll 2000). A különböző megközelítések a fogalom eltérő értelmezéséből, megközelítéséből fakadnak. A skandináv modell vizsgálata során az erőforrások állnak a középpontban, melyet leginkább az adott állam, társadalom, intézmény stb. kapacitásainak, tényezőinek leírásával ál-

³ A jólét egy alapvetően közgazdasági fogalom, míg a jóllét tágabban értelmezendő, inkább a „testi-szellemi jó érzést” jelenti (Gébert 2012).

lapíthatunk meg. Erre példa lehet a GDP, vagy éppen egy adott ország kórházi ágyainak száma, így az adat közlője lehet például egy állam vagy egy állami intézmény. Ez tulajdonképpen az életminőség mérése statisztikai adatok, indikátorok segítségével (Gáspár 2013, Kovács 2007; Somogyi – Gábrity 2009). Ennek a koncepciónak egyik korai képviselője Robert Erikson (2001) volt. Szerinte az egyén esetében leginkább a jövedelem, a vagyon, az iskolázottság, a társadalmi kapcsolatok stb. határolik be a rendelkezésre álló erőforrások felhasználását, a lehetőségeket, így pedig magát az életminőséget. Az objektív életminőség a materiális szempontok vizsgálatát tekinti relevánsnak, azonban figyelmen kívül hagyja azt, hogy az egyének különbözőképpen képesek megélni, érzékelni akár a hasonló életkörülményeiket.

A fentebb ismertetett objektív mérésekkel szemben a legélesebb kritika az volt, hogy a mért értékekben mutatkozó javuló tendenciák, illetve egyes államok közötti különbségek az egyén szintjén nem tükröztek elégedettséget (Gáspár 2013). Egy olyan megközelítés kezdett el formálódni, amely nem a gazdasági javakkal való ellátottság alapján határoz meg, hanem az egyének életükkel, életkörülményükkel való elégedettségét és a boldogságot is figyelembe veszi. Az amerikai modellként leírt megközelítés tehát az egyén szubjektív, saját (pozitív és negatív irányú) értékelését helyezi a középpontba. Ezt a formát leginkább a szociológiai, illetve pszichológiai területeken használják (Diener – Biswas-Diener 2000, Gáspár 2013, Kovács 2007, Kopp – Martos 2011, Somogyi – Gábrity 2009). Ez a koncepció azonban több fogalmi megközelítést foglal magában, az egyes kutatók, szerzők eltérő módon közelítették meg a szubjektív életminőséget. Kulcsfogalmak lehetnek a már említett elégedettség és boldogság, melyeket néha egymás szinonimájaként is használnak. Az életminőségnek ez a megközelítése egy kognitív és egy affektív dimenziót tartalmaz, mely szerint a kognitív dimenzió az elégedettség, míg az affektív dimenzió a boldogság érzését jelenti (Berger-Schmidt – Noll, 2000).

A szubjektív életminőség vizsgálatának bőséges szakirodalma van, ebből kifolyólag különösen változatos és sokszínű a fogalmi meghatározások köre. Egységes, egzakt definíció nem létezik, így csupán a legjelentősebb fogalmi meghatározásokat igyekszem körbejárni. Az egyik legtöbbet idézett szerző Diener a nyolcvanas években még úgy vélekedett a fogalomról, hogy érzelmi és tudatos faktorokat egyaránt tartalmaz, így a kellemes érzést, a kellemetlen érzést és az étellel való elégedettséget (Diener 1984). Később szerzőtársával (2000) úgy határozta meg a fogalmat, mint a saját életéről alkotott egyfajta értékelést (Diener – Biswas-Diener 2000). A szintén elismert, az életminőséggel foglalkozó kutató, Veenhoven kezdetben leginkább a Diener és szerzőtársa (1999) által is leírt dimenziók mentén, a kognitív és az affektív funkciókat hangsúlyozta a szubjektív életminőséggel kapcsolatban. Véleménye szerint egyszerre van jelen az a momentum, amikor saját életünket összevetjük a jó életéről alkotott képünkkel, illetve az az érzés, hogy éppen hogyan érezzük magunkat (Diener – Lucas 1999, Veenhoven 1984). Később úgy vélekedett, hogy a szubjektív életminőség nem más, mint maga a boldogság megéléte, illetve az étellel való elégedettség (Veenhoven 1997).

A két típusú megközelítés (objektív és szubjektív) tehát más és más területekre fókuszál. Kutatók megpróbálkoztak a két megközelítés közötti egyensúly megteremtésére, azok szintézisére, így a szubjektív és az objektív módszer együttes alkalmazására. Ez a típusú vizsgálat a két típusú mérés együttes használatával az egyénileg megélt életminőséget a gazdasági körülmények kontextusában értelmezi. Tehát összekapcsolja a két, egyaránt fontos tényezőt (Allardt 2001, Ercsey 2010, Kovács 2007, Michalkó 2010, Somogyi – Gábrity 2009). A fogalom a fizikai, biológiai szempontokon kívül a pszichoszociális aspektusokat is egyenlően fontosnak

tartja. Az életminőség tulajdonképpen egyaránt magába foglalja a valós (objektív) testi állapot és annak a „megélt”, szubjektív rétegét.

Az életminőség fogalmát a különböző tudományterületek szerint is megkülönböztethetjük, léteznek szociológiai, pszichológiai és egészségtudományi felmérések. Az egészségtudományi felméréseket nagyrészt az olyan vizsgálatok alkotják, melyekben az egyes alanyok egy adott (többnyire krónikus) betegségtípusba sorolhatóak (pl. depresszió, szív elégtelenség). A pszichológiai jellegű életminőség vizsgálatok a pozitív pszichológiából nőtték ki magukat, ezek alapvetően elvetik a pszichés problémák *negatív jellegű* megismerésére való törekvéssel (pl. pszichés betegségek hátterének megismerése) és sokkal inkább az ember erősségeire, illetve a megélt boldogságra fókuszálnak. A szociológiai jellegű életminőség vizsgálatok esetében területek (pl. országok lakossága), illetve társadalmi rétegek és csoportok (pl. fogyatékos személyek, nehéz fizikai munkát végzők) életminőségének megismerésére törekszünk. Ilyen nagyszabású, lakosságra reprezentatív survey kutatás az Európában rendszeresen elvégzett Eurobarometer felmérés, melynek blokkjai között szerepelnek életminőségre vonatkozó kérdések is (Kopp – Martos 2011).

A WHO Életminőség munkacsoportja igazodva a fogalom „fejlődéséhez” megalkotta mérőeszközét, amely 6 dimenzióból áll (WHO 1998):

- Fizikai egészség,
- Pszichológiai állapot,
- Önállóság mértéke,
- Társas kapcsolatok,
- Szociális környezet,
- Spirituális, vallási és hitéleti dimenziók.

Ahogyan ez a koncepció is mutatja, az életminőséget nem lehetséges egy dimenzió mentén definiálni. Multidimenziós, vagy multifaktoriális fogalomként értelmezhető, amely a fizikai, mentális és a szociális jóllétet egyaránt magába foglalja, nem egy síkon vizsgálódik, hanem a társas kapcsolatok minden dimenzióját figyelembe veszi (család, barátok, munkahely, stb.) (Novák et al. 2006). Az életminőség definíciója az elmúlt hatvan évben gyökeres változáson ment keresztül, már nem csupán egy materiális jellegzetesség mentén kerül meghatározásra. Az életminőség vizsgálata során a középpontban az individuuum áll, akinek életét számos tényező befolyásolja, így többek között a társas kapcsolatai, a lakhatási viszonyai stb., melyek egymással kölcsönhatásban állnak, egymást befolyásolják (Kopasz et al. 2016).

AZ ÉLETMINŐSÉG FOGALOM HASZNÁLATA A FOGYATÉKOSSÁGGAL ÖSSZEFÜGGÉSBEN

Fentebb az életminőség tágabb értelmezését tárgyaltam. A következőkben a fogyatékos és pszichoszociális személyek életminősége kerül a középpontba.

A mentális problémák, betegségek *kezelését* illetően az angolszász országok esetében a hagyományos, biomedikális modelltől egy ellépés volt tapasztalható a bio-pszichoszociális megközelítés felé a második világháborút követően. Ennek eredményeképpen a szélesebb, szociális szempontok (pl. társas kapcsolatok, jól-lét stb.) is beemelődtek a kezelési folyamatokba, amiatt az eredményesség módszertana is változott (Bugarszki – Kondor 2015). Az élet-

minőség fogalom az 1980-as években több párhuzamos, egymással összefüggő esemény eredményeképpen jelent meg a fogyatékoságtudomány, illetve az értelmi fogyatékos személyekre vonatkozó szakirodalmak berkeiben. Az emberi jogi mozgalmak, így az emancipációs törekvések, valamint a normalizációs elv megerősödése, emellett a szociális szolgáltatások fejlesztése, a társadalomtudományok megjelenése szülte az igényt a szociális szakemberekben, kutatókban, hogy az életminőség már használt fogalmát bevezessék a fogyatékoságtudományba. Maga a férőhely-kiváltás volt az – a sok országban mérföldkőnek tekinthető – szociálpolitikai program, amely magát az életminőséget, mint elérendő célt határozta meg főként a férőhely-kiváltási programok nyomán (Schalock et al. 2002). Mivel ezek a társadalmi csoportok kifejezetten speciális helyzetben vannak egy-egy társadalmon belül, a szociális szolgáltatásokkal szoros kapcsolatban élük életüket, kifejezetten fontos volt tágabb életkörülményeik figyelembe vételével gondolkodni az életminőségükről (Schalock et al. 2002, Kopasz et al. 2016). Így az életminőség mérése specifikáltnak, kifejezetten a számukra kifejlesztve teljesen elfogadható lépés lehet a kutatók részéről.

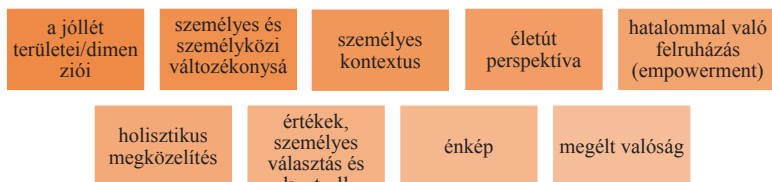
Amikor a fogyatékos személyek életminőségével elkezdtek foglalkozni, gyakran az adaptív viselkedésben megnyilvánuló változást tekintették fő vizsgálati célnak (Kozma et al. 2009). Később az életkörülmények felmérése, lekövetése is fontossá vált (Kozma et al. 2016), ehhez használt mérőeszközök volt az LCQ (Life Circumstances Questionnaire), azaz az ún. Életkörülmények Kérdősor, amely 8 területet fed le. Összesen 38 életkörülményeket, valamint életminőséget vizsgáló kérdést tartalmaz. Eredetileg idős értelmi fogyatékos személyek bentlakásos szolgáltatásban való életének vizsgálatára készült (Ashman et al. 1991). Míg a Life Experiences Checklist (LEC), azaz az ún. Életeseményeket Ellenőrző Kérdőív használata során az érintett személy maga válaszol a kérdésekre (50 item), amelyek a korábban megélt, megtapasztalt események megismerésére irányulnak (Ager 1993). Ezek mellett saját, a kutatók által specifikált kérdéseken alapuló kvalitatív felmérések is születnek. Ezekkel mintegy párhuzamosan kezdődött meg az életminőségről való komplexebb gondolkodás, melynek eredményeképpen került kidolgozásra a Schalock-féle életminőség modell/módszer (QOLQ) (Schalock – Keith 1993).

Az Értelmi Fogyatékoságok és Fejlődési Zavarok Nemzetközi Tudományos Társasága et al. 'Életminőség mérése és alkalmazása munkacsoport' 2000-ben készítette el konszenzusos dokumentumát (továbbiakban: Konszenzusos Dokumentum) az életminőség fogalommal, illetve a méréssel kapcsolatban (Schalock et al. 2002). A szakértők a WHO által is meghatározott életminőség kulcsterületeket azonosították munkájukban. A Társaság az életminőség jelentését három sarokpontban határozza meg: a fogyatékos személy szemszöge az igazodási pont (1), a fogyatékos személy jólléte össztársadalmi cél (2), maga az életminőség javítása egy mindenek előtt álló téma (3) (Schalock et al. 2002). Meg kell jegyezni, hogy Schalock és munkatársai első sorban az értelmi fogyatékos személyek kapcsán kezdtek el az életminőség fogalommal foglalkozni, azonban az ENSZ Egyezmény nem kezeli külön a pszichoszociális fogyatékos személyeket a fogyatékos személyektől, így én is teljesen elfogadhatónak tartom, ha a koncepciót nem kizárólag az utóbbi kategória leírására használjuk. Ezt támaszthatja alá az is, hogy az életminőség mérésekor az értelmi fogyatékos és a pszichoszociális-fogyatékos személyek csoportjai kapcsán igen hasonló szempontok merülhetnek fel, így például a hasonló szolgáltatások (pl. bentlakásos intézmények, gondnokság, gyámság) igénybe vételéből fakadó – akár történeti – tapasztalatok, de a kommunikációs nehézségeket is említhetjük (Gombos 2013).

A Konszenzusos Dokumentum szerzői kijelentik, hogy az életminőség szubjektív oldala, azaz az egyén saját megélése adja a fogalom magvát. Ezzel nem szeretnék „lefokozni” az objektív mutatók jelentőségét, csupán kiemelni, hogy a két változó közötti összefüggés nem minden esetben szoros. A Schalock és munkatársai által kidolgozott modell arra sarkall, hogy magukkal az igénybe vevőkkel szükséges elvégezni a mérést. A szerzők azt is hangsúlyozzák, hogy az értelmi fogyatékos személyek életminőségére vonatkozó fogalom és a mérés körüli szakmai, tudományos viták még nem tekinthetők lezártak. Számos aspektusban folynak párbeszéddek, amelyek az érintettek önértékelvényesítésére, a szociális szolgáltatásokra, valamint a szakpolitikai reformokra is komoly hatást gyakorolnak (Schalock et al. 2002).

Az életminőség elméleti elemei képezik az életminőség fogalmi koncepciójának alapját. Ez abban segíti a kutatót vagy a szolgáltatást nyújtót, hogy az egyén felől közelítsen és a közvetlen környezete alapján próbálja megérteni az adott személy(ek) életminőségét. Főként „az értékelés és a gyakorlati alkalmazás” területeinek vonatkozásában válnak jelentőssé az elméleti elemek (Schalock et al. 2002).

1. ábra Az életminőség elméleti elemei

Forrás: Schalock et al. 2002, saját szerkesztés

A nyolc terület tehát együttesen képezi az egyén által megélt jóllétet.

1. táblázat Az életminőség fő területei, dimenziói és példák indikátorokra

Főbb területek (3)	Dimenziók (8)	Példák indikátorokra
Önállóság	Személyes fejlődés	Iskolai végzettség, személyes készségek, adaptív viselkedés
	Önrendelkezés	Választási és döntési lehetőségek, autonómia, személyes kontroll, személyes célok
Társadalmi részvétel	Személyközi kapcsolatok	Kapcsolati háló, barátságok, társas tevékenységek, interakciók, kapcsolatok
	Társadalmi befogadás	Közösségi integráció/részvétel, közösségi szerepek, támogatások
	Jogok	Polgári jogok (jogképeség, tisztességes eljárás)
Jóllét	Érzelmi jóllét	Biztonság, pozitív tapasztalatok, önértékelés, stressz hiánya
	Testi jóllét	Egészségi állapot, táplálkozás, pihenés, szórakozás
	Anyagi jóllét	Pénzügyi helyzet, munkaerő-piaci státusz, lakhatási helyzet, anyagi javak

Forrás: Schalock – Bonham – Verdugo 2008: 182.

A módszertan egyaránt tartja fontosnak a strukturális állapot által meghatározott, objektív, illetve egyéni megelégedéseken keresztül megtapasztalt, szubjektív elemeket. A módszertan több országban validálásra került, „mind a belső struktúra, mind pedig a stabilitás szempontjából” (Kozma et al. 2016: 5, Schalock – Alonso 2002). Ez a koncepció egyfajta szubjektív életminőséget jelent, a fogyatékos személy saját megelégedése áll a középpontban, nem arra kíváncsi, pontosan (akár dokumentációk alapján alátámasztott módon) milyen tevékenységeket végez a személy a mindennapjai során, inkább hogyan éli meg azt. Továbbá, a szerzők nem foglalnak egyértelműen állást amellett, hogy a szempontrendszer kizárólag kvantitatív, vagy kvalitatív módszertan mellett használható.

A Schalock és munkatársai által kidolgozott életminőség több mint egy módszertani ajánlás. Olyan többletjelentése van, amely az egészségügyi és szociálpolitikai fejlesztések terén nyeri el végső célját, azaz a szolgáltatások igénybe vevői számára a jobb életminőség elérését. Ez pedig a fentebb említett dimenziók esetében a pozitív irányú elmozdulást jelenti. Az életminőség a különböző szakpolitikai tervezések, a szociális és egészségügyi szolgáltatások fejlesztése során is kiemelt szerepet kap (Schalock et al. 2002). Az életminőség modell a WHO és az ENSZ által megjelölt életminőség kulcsterületekkel egyaránt párhuzamba állítható. Sőt, az ENSZ Egyezményben foglaltak implementációjára, nyomonkövetésére, értékelésére, valamint a szociális és egészségügyi szolgáltatások minőségének fejlesztésére egyaránt alkalmas lehet egy országban (Schalock et al. 2002).

Schalock és munkatársai azonban arra is felhívják a figyelmet a Konszenzusos Dokumentumban, hogy a szolgáltatásfejlesztés önmagában nem elég, azaz nem feltétlenül jár együtt az életminőség javulásával. Ennek megvalósulásához lokális és össztársadalmi szinten is változásra van szükség, hiszen a befogadó közeg szemlélete komoly befolyással bír számos dimenzióra. Ezek a szegmensek összekapcsolódva egymásra hatnak, egymást erősítik vagy éppen gyengítik. Így írnak erről: „a jó életminőség az egyén preferenciái és igényei, másrésről az erre válaszoló környezeti tényezők kölcsönhatásán múlik; továbbá azt is, hogy annál jobb az életminőség, minél kisebb a távolság az egyén igényei és környezetének ezekre adott válaszai között.” (Schalock et al. 2002: 17–18.)

A már emlegetett, 2006-ban elfogadott, Fogyatékossgal élő személyek jogairól szóló ENSZ Egyezmény meghatározó jelentőséggel bír a fogyatékos személyek életminőségének szempontjából. Azt az elvárást fogalmazza meg az aláíró államok felé, hogy elősegítsék a fogyatékos személyek számára minden egyes területen (így pl. egészségi állapot, oktatási helyzet, lakhatási helyzet, szolgáltatásokhoz való hozzáférés stb.) a jobb életminőség elérését. Az Egyezmény az életminőség, és különösen a lakhatással összefüggő szegmensek kutatása szempontjából is meghatározó jelentőséggel bírt például a közösségi alapú szolgáltatások melletti világos kiállással. Hiszen ez egyértelműen a bentlakásos, nagy létszámú intézmények szisztematikus megszüntetését, így a sok esetben embertelen körülmények felszámolását jelenti (ENSZ Egyezmény 2006).

A felnőtt fogyatékos személyek körében végzett életminőség felmérések nagyrészt a lakóhelyként (pl. intézmény, lakóotthon, támogatott lakhatás) is funkcionáló szolgáltatások vonatkozásában, azok összehasonlítására vállalkoztak. Így gyakran a kiváltás során intézményből más szolgáltatási formába költözők élettel való elégedettségéhez kapcsolódott sok vizsgálat. A szolgáltatást igénybe vevők életminősége magáról a szolgáltatás működéséről is visszajelzést adhatott.

A NEMZETKÖZI ÉLETMINŐSÉG KUTATÁSOK AZ INTÉZMÉNYTELENÍTÉS VONATKOZÁSÁBAN

A nemzetközi intézmény-férőhelykiváltási folyamattal párhuzamosan számos kutatás született, melyek a fogyatékos, illetve a pszichoszociális-fogyatékos személyek közösségi lakhatásának tapasztalatait vizsgálták. Különösen az angolszász országokban jellemző a pozitív pszichológiai elméletből gyökerező életminőség kutatások alkalmazása, melyek a mentális problémákkal küzdő csoportok és az ellátórendszer tekintetében, a klinikai vizsgálatokkal párhuzamosan, illetve azokat kiegészítve egyre inkább előtérbe kerülnek.

Az értelmi fogyatékos személyek intézményi, illetve közösségi lakhatásban vizsgált életminőségéről több tanulmány állt rendelkezésre, ugyanebben a témában a pszichoszociális-fogyatékos személyek vonatkozásában kevesebb munka került a látóterembe. Elsőként *longitudinális tanulmányokkal* (longitudinal studies) foglalkoztam, amelyek ugyanazokat a személyeket vizsgálták a kiköltözést megelőzően, majd azt követően.

Leff és munkatársai egy 2000-ben publikált kutatásukban hosszú távú kórházi kezelésből közösségi lakhatásba való költözés tapasztalatairól írtak több száz pszichoszociális-fogyatékos személy vonatkozásában. A költözést követően 5 év múlva elvégzett vizsgálat eredményei szerint az igénybe vevők életvitelében, különösen a kapcsolatok dimenzió esetében pozitív változás volt érzékelhető, emellett életüket szabadabbnak ítélték meg, azzal elégedettek voltak (Leff et al. 2000). Bigby és munkatársai 2008-ban vizsgálták nagy létszámú intézményből kis lakásokba költöző, különböző mértékben értelmi fogyatékos személyek informális kapcsolat-hálójának változását 5 év után. Az eredmények ugyan nem szignifikánsak, azonban mégis említésre méltóak: hosszabb idő elteltével a családi kapcsolatok kisebb intenzitásúak lettek, megcsappantak, kevesebb lett a személyes interakció (Bigby et al. 2008). Cooper – Picton 2000-ben 45 fogyatékos személy kiköltözését vizsgálta kis közösségi lakhatásba. A vizsgálatot 6 hónap és 3 év után is elvégezték. Az eredmények mindkét esetben szignifikáns eltérést mutattak, az életminőség minden egyes területen pozitív irányba mozdult el a kiköltözők körében (Cooper – Picton 2000). Ager 2001-ben főként a közösségi integráció szintjét vizsgálta 6 hónap elteltével 76 fő értelmi fogyatékos személy kiváltása kapcsán, akik hosszú kórházi intézményi kezelést követően kisebb, közösségi lakhatásokba költözhettek. A kutatás során szignifikáns eltérés volt tapasztalható, pozitív irányú elmozdulást tapasztalt a szerző a kiköltözést követően minden életminőség területen (Ager 2001).

Young és Ashman két tanulmányban vizsgálta egy intézmény kiváltását, melynek során több mint 100, eltérő fogyatékossgal élő, vegyes életkorú személy költözött több kisebb házba. A vizsgálatot a kiköltözés előtt egyszer, valamint azt követően még öt alkalommal ismételték meg. Az eredmények arról tanúskodtak, hogy minden területen nőtt az életminőség mértéke a vizsgált csoportokban. A legfiatalabb enyhe, közepes súlyosságú fogyatékos és a legidősebb súlyos fogyatékos személyek esetében szignifikáns változás nem volt tapasztalható (Young – Ashman 2004). Young 2006-ban 12, majd 24 hónap után lefolytatott vizsgálata proxy személyek körében zajlott. Arra mutatott rá, hogy az intézményből történt kiköltözést követően a kisebb, közösségi jellegű lakásokba költöző fogyatékos személyek jobb életminőséget éltek meg, mint azok a társaik, akik nagyobb lakóközösségbe kerültek (ún. cluster home), de mindkét típusú lakhatás szignifikánsan pozitívabb életminőséget eredményezett (minden területen), mint a korábbi intézményi élet (Young 2006). Doody és munkatársai kutatásukban

intézményi ellátásból közösségi lakhatásba átkerült fogyatékos személyek családtagjainak és gondozóinak percepcióit vizsgálták. Az étellel való általános elégedettség, a jogok gyakorlása és az önrendelkezés dimenziók esetében a proxy személyek minden felsorolt esetben pozitívabb kimenetekről számoltak be a korábbi ellátáshoz viszonyítva (Doody et al. 2012).

Olyan keresztmetszeti vizsgálatok is születtek, amelyek az egyes szolgáltatási formákban élők életminőségét hasonlítják össze egy meghatározott időpontban (cross-sectional studies): Chou és munkatársai nagylétszámú intézményben, illetve két típusú (50 főnél kisebb és 6 főnél kisebb) közösségi lakhatásban élő fogyatékos személyek életminőség percepcióit hasonlították össze. Az eredmények szerint az étellel való elégedettség egyértelműen a közösségi lakhatásban élők körében magasabb. Emellett az önrendelkezés, valamint a kapcsolattartás (családi, baráti) is pozitívabb a kisebb, közösségi szolgáltatást igénybe vevők körében (Chou et al. 2007). Lucas-Carrasco szintén 2012-ben publikált kutatása során nagy létszámú intézményben, közösségi lakhatásban és otthon élő, összesen 99 értelmi fogyatékos személy életminőségét hasonlította össze. Az eredmények ugyan nem mutattak szignifikáns összefüggést, de a közösségi lakhatásbeli étellel jellemzően elégedettebbek voltak a megkérdezettek (Lucas-Carrasco 2012). Kilroy és munkatársai egy 2015-ös kutatás keretei között szintén a közösségi lakhatásban és a nagy létszámú intézményben élő fogyatékos személyek életminőségét hasonlították össze. Az érintett lakók életminőség változásáról a segítőköt kérdezték meg a kutatók. A közösségi lakhatás keretei között az önrendelkezés és a jogok dimenziói kapcsán is pozitív irányú elmozdulást figyeltek meg, emellett az étellel való elégedettség is javult az intézményi ellátásbelihez képest (Kilroy et al. 2015).

Az áttekintésre került vizsgálatok alapvetően azzal az eredménnyel zárultak, hogy a közösségi lakhatási formák kedvezőbb életminőséget garantálnak a kutatásban részt vevő lakók számára. Az életminőség minden dimenzióját illetően pozitív irányú elmozdulást írtak le az eredmények, azaz egy általános elégedettséget tükröztek a közösségi lakhatásban élők, illetve oda kiköltözöttük esetében (Cooper – Picton 2000, Ager 2001, Young – Ashman 2004, Doody et al. 2011). Egyes vizsgálatok eredményei szerint az önrendelkezés is pozitív irányba mozdult el a közösségi lakhatásban (Doody et al. 2012, Kilroy et al. 2015). Egy-egy kutatás ellentétes eredménnyel zárult: voltak olyan vizsgálatok, ahol a kutatók nem találtak szignifikáns eltérést az igénybe vevők életminőségében (Bigby et al. 2008, Lucas-Carrasco et al. 2012).

Meg kell említeni a konszenzusos megállapítást, mely szerint a fogyatékos személyek életminőségének változása nem minden esetben (teljes mértékben) a közösségi lakhatásba való költözés eredménye. A nagyobb támogatási szükségletű személyek esetében a közösségi lakhatás nem feltétlenül garantálja a nagyobb önállóságot (Kopasz et al. 2016). Tehát minél önállóbb egy fogyatékos személy, annál inkább jelentkezik a közösségi lakhatásban pozitív változások az életminőség esetében (Felce et al. 2000). Az áttekintést tovább nehezítette, hogy míg az intézményi lét meglehetősen könnyen definiálható, megismerésére komoly ismeretanyag halmozódott fel, addig a közösségi lakhatás nem ennyire jól körülhatárolható (Wolff 2000).

A jövőben érdekes lehet majd figyelni azokra a kutatásokra, amelyek az idősödés és hosszú távú életminőség alakulásának összefüggéseit vizsgálják (McCarron et al. 2019). Hiszen az idősödés olyan kihívások elé állíthatja a jól működő közösségi szolgáltatásokat, amelyek jelentős befolyással lehetnek az életminőségre.

A MAGYARORSZÁGI ÉLETMINŐSÉG KUTATÁSOK

A kétezres évek elején már készültek empirikus jellegű életminőség kutatások Magyarországon a fogyatékos célcsoportról, azonban ezek során nem kerültek bevonásra az intézményben lakó fogyatékos személyek (Bass – Végh 2008, Petri – Vályi 2009).

2016-ban publikálta a TáRKi Zrt. a Fogyatékossgal élő emberek életminősége és ellátási költségei különböző lakhatási formákban című munkáját (Bernát et al. 2017; Kopasz et al. 2016). A kutatás az értelmi fogyatékos, az autista, a halmozottan értelmi sérült, illetve a pszichoszociális fogyatékos felnőtt személyek esetében vizsgálta az életminőséget három lakhatási formában (nagylétszámú intézet, lakóotthon, és magánháztartás/család). A kutatást kérdőíves adatfelvétellel készítették a nemzetközileg legelfogadottabb, legelterjedtebb módszer alapján (Schalock et al. 2002). A fogyatékos személyek választották meg a kérdéseket, ezenfelül készült egy objektív információkat (infrastruktúra, szolgáltatások, életkörülmények és mindezek költségei) tartalmazó kérdőív is, melyet az adott személyhez közel álló segítő, az intézménye vezetője vagy a háztartásfő választott meg. A kutatás Magyarországon hiánypótlónak minősült, hiszen előtte az említett célcsoportok, illetve lakhatási formákra koncentráltan nem született vizsgálat. A módszertant tekintve szintén nem volt előzménye a TÁRKI kutatásának, így a mérőeszköz kidolgozása és a kutatás lebonyolítása egyaránt nagy körültekintést igényelt. Az eredmények nem mutattak egységes képet a lakhatási formákra vonatkozóan. Az értelmi fogyatékos személyek esetében az életminőség összevont mutatója jobb volt a lakóotthonban, illetve kisebb mértékben az intézetben, mint a magánháztartásban. A súlyos és halmozottan fogyatékos személyek életminősége a vizsgálat alapján nem mutatott szignifikáns eltérést a különféle lakhatási formákban. Az autista személyek körében csupán a lakóotthonban és a magánháztartásban folytattak vizsgálatot, azonban itt sem volt tapasztalható komoly, szignifikáns eltérés, azonban ki kell emelni, hogy a nagyobb önállóság, illetve magasabb iskolai végzettség jobb életminőséget eredményez. Végül a pszichoszociális-fogyatékos személyek (pontosabban skizofrén személyek) vonatkozásában elvégzett összehasonlítás eredményeképpen a szerzők megállapították, hogy a legjobb életminőség a lakóotthonban, míg a legrosszabb az intézményi körülmények között élőkre volt jellemző, míg a magánháztartásban élők leginkább a lakóotthonban élőkéhez volt hasonló (Kopasz et al. 2016). Hazánkban nem született azóta sem ilyen átfogó elemzés ebben a témakörben, holott a folyamatosan zajló intézménytelenítési, kiváltási programok indokolnák az életminőség változását középpontba helyező vizsgálatokat. A fentebb ismertetett kutatáson kívül leginkább a pszichoszociális fogyatékos személyek csoportját vizsgálták kutatók az életminőséggel összefüggésben.

Kiemelném Csabai Lucia és Bánya Borbála három szolgáltatási kategóriában – közösségi ellátásban, bentlakásos intézményben, lakóotthonban/támogatott lakhatásban élők körében – végzett életminőség alapú fókuszcsoportos kutatását, amely a felépülési folyamatot és annak öt pillérét helyezte a középpontba, elsősorban a helyi közösségbe való beágyazódást vizsgálva (Csabai – Bánya 2017). Az eredmények azt mutatták, hogy a kapcsolati háló a közösségi ellátást igénybe vevők körében a legkiterjedtebb. Sándor Anikó és munkatársai 2019-ben publikálták participatív kutatásukat. Ennek során értelmi fogyatékos személyek és támogatóik körében végeztek fókuszcsoportos vizsgálatot a támogatott lakhatási szolgáltatással és előzetes lakhelyükkel (pl. bentlakásos intézmény) összefüggésben (Sándor et al. 2019). A kutatók az életminőséggel szoros összefüggésben álló elemzési kategóriákat alkalmazták, melyek a

következők: tevékenységek, jogok, empowerment, döntéshozatal, étkezés. Az említettek alapján azt a következtetést vonták le, hogy a támogatott lakhatásban való élet a gondnokság megléte mellett is képes egy önállóbb, közösségbe ágyazottabb életet biztosítani a megkérdezett lakók számára. Csabai Lucia nagyívű doktori disszertációjában a pszichoszociális-fogyatékos személyek közösségi alapú felépülését vizsgálta. A kutatása során a közösségi lakhatással, így a támogatott lakhatási szolgáltatás hazai megvalósulásával behatóan foglalkozott, azt a jól működő közösségi pszichiátria működésének egyik fő elemeként azonosította, ami az érintettek életminőségének pozitív irányú változását segítheti elő (Csabai 2022).

ÖSSZEZÉS

Az életminőség napjainkra közkedvelt, gyakran használt fogalomná vált a tudományos és szakmai közegben. A fogyatékossgal kapcsolatban pedig leginkább az intézménytelenítési folyamatok mentén beszélünk életminőségről. A nagy létszámú bentlakásos intézmények és a közösségi lakhatások esetében az életminőség vizsgálatok – egyes kivételektől eltekintve – jellemzően abban az időszakban készülnek, amikor a kiváltás folyamata zajlik az adott országban. Hiszen a fogyatékos, pszichoszociális-fogyatékos vagy szenvedélybeteg személy megfelelő életminőségének biztosítása a férőhely-kiváltási szociálpolitikai programok legfontosabb célja, mintegy érzékenyítő eszközként funkcionál (Schalock et al. 2002). A fentiek során az életminőség multidimenziós fogalmát egy tágabb, majd egy szűkebb – a fogyatékos személyek életminőségét középpontba helyező – kontextusban ismerttettem. Robert Schalock a téma elismert kutatója társaival évtizedeken keresztül azt kutatta, miért is elengedhetetlen szempont a fogalom beemelése a fogyatékossgáról szóló vizsgálatokba és a politikai döntéshozatali folyamatba. Kidolgozták a nyolc elemből álló definíciót, amely a szakemberek számára mára már megkerülhetetlen hivatkozási pont (Schalock et al. 2002).

Az intézménytelenítéssel, illetve a közösségi lakhatással összefüggésben lefolytatott nemzetközi, főként angolszász országokban született és hazai vizsgálatok nagyrészt azt mutatják, hogy az életminőség különféle dimenziói, egyes kivételektől eltekintve jelentős mértékben javultak vagy legalább stagnáltak a közösségi lakhatás igénybevételét, illetve az intézményi lakhatás megszűnését követően. Az élénk érdeklődés övezte nagy volumenű szakpolitikai átalakításokat számos, sokszínű kutatás kísérte, főként az angolszász országokban. Ezeknek az eredményeknek kapcsán limitációként kell megjegyezni, hogy akár évekkel később már nem ismételték meg a vizsgálatokat, melyek így nem reflektálnak olyan fontos kérdésekre, mint az idősödés okozta esetleges készségcsökkenés vagy betegségek megjelenésére. Emellett nem feledkezhetünk meg az országok, társadalmak eltérő szabályozásairól és a vizsgált csoport heterogenitásáról sem (McCarron et al. 2019, Šiška – Beadle-Brown 2020). Ezeket az eredményeket tehát érdemes ezen limitációk mentén értelmezni.

Magyarországon az általam taglalt kutatásokon kívül nem születtek a fogyatékos személyek lakhatásával foglalkozó (összehasonlító) életminőség vizsgálatok, holott a férőhely-kiváltási program jelenleg is fut, de ettől függetlenül is folyamatosan jönnek létre támogatott lakhatási szolgáltatások. Elengedhetetlen lenne, hogy a különböző szempontok, nemzetközileg elismert sztenderdek alapján elemzések, értékelések készüljenek arról, hogy a fogyatékos személyek kiváltása, közösségi lakhatásba való elhelyezése milyen eredményekkel zárul(t). Ez

olyan visszacsatolást jelentene, amely nagyban segítené az intézménytelenítés jelenlegi/további fejezeteinek hatékonyabb átgondolását, megtervezését. Továbbá, ahogyan arra Schallack már korábban utalt, az életminőség fogalmának középpontba helyezése és mintegy indikátorként való használata nem csupán a kiváltási folyamat során lenne létfontosságú, hanem az egyes szociális szolgáltatások működéséhez kapcsolt, egyfajta „eredményesség” mérő eszközeként is funkcionálhat. Különösen érvényes az életminőség fogalom vizsgálata a társadalomtudományi folyamatok, átalakulások, illetve az egyes szociális szolgáltatások fejlesztése esetében, amikor a cél az életminőség pozitív irányú változása.

IRODALOM

- Ager A. K. (1993): The Life Experiences Checklist: part 2. Applications in service evaluation and quality assurance. *Journal of the British Institute of Mental Handicap*, 21: 46–8. <https://doi.org/10.1111/j.1468-3156.1993.tb00695.x>
- Allardt, E. (2001 [1993]): Having, Loving, Being: An Alternative to the Swedish Model of Welfare Research. In: Nussbaum, M. – Sen, A. (eds.): *The Quality of Life*. Oxford, Oxford U.P. <https://doi.org/10.1093/0198287976.003.0008>
- Ashman A. F. – Hulme P. – Suttie J. (1991): The life circumstances of aged people with mental retardation. *Australia and New Zealand Journal of Developmental Disabilities*, 16(4): 335–348. <https://doi.org/10.1080/07263869000034151>
- Bass L. – Végh Zs. (2008): Az értelmi fogyatékos emberek családjainak kapcsolatrendszere. In: Bass L. (szerk.): *Amit tudunk és amit nem... az értelmi fogyatékos emberek helyzetéről Magyarországon*. Budapest: Kézénfogva Alapítvány, 119–133.
- Berger-Schmitt, R. – H.-H. Noll (2000): *Conceptual framework and structure of a European system of social indicators*. (EuReporting Working Paper No. 9, Subproject “European System of Social Indicators”, Centre for Survey Research and Methodology [ZUMA], Social Indicators Department, Mannheim).
- Bigby, C. (2008): Known well by no-one: Trends in the informal social networks of middle-aged and older people with intellectual disability five years after moving to the community. *Journal of Intellectual and Developmental Disability*, 33(2): 148–157. <https://doi.org/10.1080/13668250802094141>
- Bernát A. – Simonovits B. – Kozma Á. – Kopasz M. (2017): Értelmi fogyatékosággal élő felnőttek életminősége intézetben, lakóotthonban és magánháztartásban. *Esély*, 28(5): 31–66.
- Bugarszki Zs. – Kondor Zs. (2015): Észrevételek a magyarországi intézményi férőhelykiváltás koordinálásáról. *Esély*, 26(2): 97–103.
- Convention on the Rights of Persons with Disabilities (A fogyatékosággal élő személyek jogairól szóló ENSZ-egyezmény) 2006. G. A. Res. 61/611, U.N. GAOR, 61st Sess., U.N. Doc. A/RES/61/611 (2006).
- Constitution of the World Health Organization (1946): World Health Organization, Geneva.
- Chou, Y. C. – Lin, L. C. – Pu, C. Y. – Lee, W. P. – Chang, S. C. (2007): Outcomes and costs of residential services for adults with intellectual disabilities in Taiwan: A comparative

- evaluation. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 21(2): 114–125. <https://doi.org/10.1111/j.1468-3148.2007.00373.x>
- Cooper B. – Picton C. (2000): The long-term effects of relocation on people with an intellectual disability: quality of life, behavior, and environment. *Res Soc Work Pract*, 10(2): 195–208. <https://doi.org/10.1177/104973150001000203>
- Csabai L. – Bányai, B. (2017): Fókuszcsoportos kutatás pszichiátriai betegek diagnosztizáltak körében. In: Perlusz, A. (szerk.): *A pszichoszociális fogyatékkal élő személyek társadalmi helyzetét feltáró országos kutatásról: Kutatási beszámoló*. Budapest: Gyógypedagógia Fejlesztéséért Alapítvány, 183–272.
- Csabai L. (2022): Felépülés a helyi közösségben Közösségi alapú működés vizsgálata a támogatott lakhatási szolgáltatás, valamint az igénybe vevő, pszichoszociális fogyatékkal élő személyek körében. Doktori (PhD) értekezés.
- Diener, E. – Biswas-Diener, R. (2000): New Directions in Subjective Well-Being Research: The Cutting Edge. *Indian Journal of Clinical Psychology*, 27(1): 21–33.
- Diener, E., – Lucas, R. E. (1999): Personality and subjective well-being. In: Kahneman, D. – Diener, E. – Schwarz, N. (szerk.): *Well-being: The foundations of hedonic psychology*, Russell Sage Foundation, 213–229.
- Doody, O. (2012): Families' views on their relatives with intellectual disability moving from a long-stay psychiatric institution to a community-based intellectual disability service: an Irish context. *British Journal of Learning Disabilities*, 40(1): 46–54. <https://doi.org/10.1111/j.1468-3156.2011.00682.x>
- European Expert Group on transition from institutional to community based care (Egységes Európai Kiváltási Útmutató) 2012. Common European Guidelines on the transition from institutional to community based services.
- Ercsey I. (2010): Az életminőség mérése. In: Losoncz M. – Szigeti C. (szerk.): *Válság közben, fellendülés előtt*.
- Erikson R. (2001 [1993]): Description of Inequality: The Swedish Approach to Welfare Research. In: Nussbaum M. – Sen, A. (eds.): *The Quality of Life*. Oxford, Oxford U.P. <https://doi.org/10.1093/0198287976.003.0006>
- EU Guidance on independent living and inclusion in the community (2022): European Expert Group on the transition from institutional to community-based care.
- Eurofound (2017): European Quality of Life Survey 2016: Quality of life, quality of public services, and quality of society, Publications Office of the European Union, Luxembourg.
- Eurofound (2019): Quality of health and care services in the EU, Publications Office of the European Union, Luxembourg.
- Felce, D. – Lowe, K. – Beecham, J. – Hallam, A. (2000): Exploring the relationships between costs and quality of services for adults with severe intellectual disabilities and the most severe challenging behaviors: A multivariate regression analysis. *Journal of Intellectual & Developmental Disability*, 25(4): 307–326. <https://doi.org/10.1080/13668250020019593>
- Gáspár T. (2013): A társadalmi-gazdasági fejlettség mérési rendszerei, *Statistikai Szemle*, 91(1): 77–92.

- Gébert J. (2012): A jólét mérésének elméleti alapjai és problémái. In: Bajmócy Z. – Lengyel I. – Málovics Gy. (szerk.): *Regionális innovációs képesség, versenyképesség és fenntarthatóság*. Szeged: JATEPress, 303–317.
- Gombos G. (2013): Mi a pszichoszociális fogyatékoság? Kézirat. 2013. 6. http://www.academia.edu/4690883/Mi_a_pszichoszoci%C3%A1lis_fogyat%C3%A9koss%C3%A1g_What_is_psychosocial_disability_
- Goffmann, E. (1974 [1961]): *Asylums. Essays on the Social Situation of Mental Patients and Other*. Reprint. Harmondsworth: Penguin Books. <https://doi.org/10.4324/9781351327763>
- Kilroy, S. – Egan, J. – Walsh, M. – Mcmanus, S. – Sarma, K. M. (2015): Staff perceptions of the quality of life of individuals with an intellectual disability who transition from a residential campus to community living in Ireland: An exploratory study. *Journal of Intellectual and Developmental Disability*, 40(1) 68–77. <https://doi.org/10.3109/13668250.2014.984666>
- Kopasz M. – Simonovits B. – Kozma Á. – Bernát A. – Verdes T. – Bugarszki Zs. (2016): *Fogyatékosossággal élő emberek életminősége és ellátási költségei különböző lakhatási formákban. Zárótanulmány*. Budapest: TÁRKI.
- Kopp M. – Martos T. (2011): A magyarországi gazdasági növekedés és a társadalmi jólét, életminőség viszonya, *Magyar Pszichofiziológiai és Egészséglélektani Társaság*. Készült a Jövő Nemzedékek Állampolgári Biztosának megbízásából.
- Kovács B. (2007): Életminőség – boldogság – stratégiai tervezés, *Polgári Szemle*, 3(2): 14–29.
- Kozma Á. – Petri G. – Balogh A. – Birta M. (2016): *Az Európai Unió támogatásainak a szerepe az intézménytelenítésben és a férőhelykiváltás eddigi tapasztalatai*. Budapest: Társaság a Szabadságjogokért.
- Körműves S. (2017): Az engeli biopszichoszociális modell. Tudományelméleti alappozícióból levezetett orvosi szereptartalom. *Metszetek*, 6(2): 98–123. <https://doi.org/10.18392/metsz/2017/3/10>
- Kulcsár L. (2020): Elméleti és módszertani megfontolások az életminőség, a jólét kutatásához, *Statisztikai Szemle*, 98(11): 1239–1287. <https://doi.org/10.20311/stat2020.11.hu1239>
- Kullmann L. – Harangozó J. (1999): Az Egészségügyi Világszervezet életminőség-vizsgáló módszerének hazai adaptációja, *Orvosi Hetilap*, 140(35): 1947–1952.
- Leff, J. – Trieman, N. (2000): Long-stay patients discharged from psychiatric hospitals. Social and clinical outcomes after five years in the community. The TAPS Project 46. *The British Journal of Psychiatry: The Journal of Mental Science*, 176: 217–223. <https://doi.org/10.1192/bjp.176.3.217>
- Lucas-Carrasco, R. – Salvador-Carulla, L. (2012): Life satisfaction in persons with Intellectual Disabilities. *Research in Developmental Disabilities*, 33(4): 1103–1109. <https://doi.org/10.1016/j.ridd.2012.02.002>
- MacPherson, R. – Shepherd, G. – Thyarappa, P. (2012): Supported accommodation for people with severe mental illness: an update. *Advances in psychiatric treatment*, 18(5): 381–391. <https://doi.org/10.1192/apt.10.3.180>

- Mansell J. – Beadle-Brown, J. (2009): Cost-effectiveness of community living for people with intellectual disabilities: an international perspective. Paper given at the National Disability Authority Annual Conference, Dublin, 6 October 2009.
- Martos, T. – Kopp, M. (2011): Life Goals and Well-Being: Does Financial Status Matter? Evidence from a Representative Hungarian sample. *Social Indicators Research*, 105(3): 561–568. <https://doi.org/10.1007/s11205-011-9788-7>
- McCarron, M. – Lombard-Vance, R. – Murphy, E. – May, P. – Webb, N. – Sheaf, G. – McCallion, P. – Stancliffe, R. – Normand, C. – Smith, V. – O'Donovan, M. A. (2019): Effect of deinstitutionalisation on quality of life for adults with intellectual disabilities: a systematic review. *BMJ open*, 9(4). <https://doi.org/10.1136/bmjopen-2018-025735>
- Michalkó, G. (2010): *Boldogító utazás: a turizmus és az életminőség kapcsolatának magyarországi vonatkozásai*. Budapest: MTA Földrajztudományi Kutatóintézet.
- Novák M. – Stauder A. – Mucsi I. (2006): Az életminőség egészségtudományi kutatásának általános szempontjai. In: Kopp M. – Kovács M. (szerk.): *A magyar népesség életminősége az ezredfordulón*. Budapest: Semmelweis Kiadó, 24–36.
- Petri G. – Vályi R. (2009): *Autizmus – tény – képek*. Budapest: AOSZ, Jelenkutató Alapítvány.
- Schalock, R. L. – Alonso, M. A. V. (2002): *Handbook on quality of life for human service practitioners*. Washington, DC: American Association on Mental Retardation.
- Schalock, R. L. – Bonham, G. S. – Verdugo, M. A. (2008): The conceptualization and measurement of quality of life: implications for program planning and evaluation in the field of intellectual disabilities. *Evaluation and program planning*, 31(2): 181–190. <https://doi.org/10.1016/j.evalprogplan.2008.02.001>
- Schalock, R. L. – Brown, I. – Cummins, R. A. – Felce, D. – Matikka, L. – Keith, K. D. – Parmenter, T. (2002): Conceptualization, Measurement, and Application of Quality of Life for Persons With Intellectual Disabilities: Report of an International Panel of Experts. *Mental Retardation*, 40(6): 457–470. [https://doi.org/10.1352/0047-6765\(2002\)040<0457: CMAA OQ>2.0.CO;2](https://doi.org/10.1352/0047-6765(2002)040<0457: CMAA OQ>2.0.CO;2)
- Šiška, J. – Beadle-Brown, J. (2020): Report on the transition from institutional care to community-based services in 27 EU member states. DOI: 10.13140/RG.2.2.33643.77607
- Somogyi S. – Gábrity Molnár I. (2009): Az életminőség néhány jellemzője a Vajdaság északi részén. In: Somogyi S. – Gábrity Molnár I. (szerk.): *Évkönyv 2008*. Szabadka: Regionális Tudományi Társaság 27–46.
- Veenhoven, R. (1984): *Conditions of Happiness*. Dordrecht, Springer. <https://doi.org/10.1007/978-94-009-6432-7>
- Veenhoven, R. (1997): Quality of Life in Individualistic Society. A Comparison of 43 Nations in the Early 1990's. In: De Jong, M. J. – Zijderfeld, A. C. (eds.): *The Gift of Society*. Nijkerk, Netherlands, Enzo Press, 149–170.
- Young L. (2006): Community and cluster centre residential services for adults with intellectual disability: long-term results from an Australian matched sample. *Journal of Intellectual Disability Research*, 50(6): 419–431. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2788.2006.00788.x>

- Young L. – Ashman A. F. (2004): Deinstitutionalisation in Australia Part II: results from a long-term study. *The British Journal of Development Disabilities*, 50: 29–45. <https://doi.org/10.1179/096979504799103967>
- Wolff N. (2000): Using randomised controlled trials to evaluate socially complex services: problems, challenges and recommendations. *Journal of Mental Health Policy and Economics*, 3(2): 97–109. [https://doi.org/10.1002/1099-176X\(200006\)3:2<97::AID-MHP77>3.0.CO;2-5](https://doi.org/10.1002/1099-176X(200006)3:2<97::AID-MHP77>3.0.CO;2-5)
- WHOQOL, Programme on mental health, User Manual, Division of mental health and prevention of substance abuse, World Health Organization, 1998.